

Identifying the Advantages and Economic Potential of Rural Areas with the Approach of Forming an Integrated Functional Space (Case Study: Villages of Sarvabad County- Kordistan Province)

Saadi Mohammadi*

Faculty Member in Geography and rural planning, PNU university, Tehran, Iran

Mohammadi, S (2021). [Identifying the Advantages and Economic Potential of Rural Areas with the Approach of Forming an Integrated Functional Space (Case Study: Villages of Sarvabad County- Kordistan Province)]. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 11 (41), 113-148.

[doi http://dx.doi.org/ 10.22111/GAII.2021.6596](http://dx.doi.org/10.22111/GAII.2021.6596)

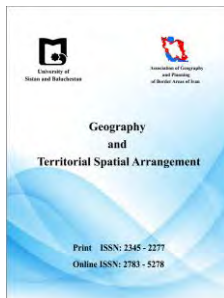
Article type:

Research Article

Received: 04/06/2021

Revised: 27/07/2021

Accepted: 01/09/2021

Keywords:

Economic Sustainability, Comparative Advantage, Homogeneous functional space, Rural areas, Sarvabad county.

ABSTRACT

In developing countries, including Iran, it is necessary to identify the comparative advantages of a residential area of a complex, try to compete with each other in a functional environment based on their advantages and equal opportunities for progress. Provided for them, In this regard, in the present study, the economic stability of the villages in the study area was first assessed. The current capabilities and comparative advantages of rural areas to form a homogeneous functional space in 7 areas were identified. The statistical population of this study includes villages of Sarvabad county. Sarvabad is one of the 72 villages in Kurdistan province. 17 economic variables have been used to assess the stability of the villages. The present research is applied in terms of purpose, method; It is a descriptive-analytical that has used documentary and survey methods to collect data. The data were obtained through the 2016 census data of rural areas of Sarvabad county, oral judgment of Delphi group and field visits and their analysis using TOPSIS technique, spatial statistics tools (Moran correlation index, hot spots). A binary comparison was performed. The results show that the economic stability of the villages in the region is almost appropriate and in terms of spatial distribution is normal and random. In terms of dividing the villages into three levels of stable, semi-stable and unstable, 11 villages out of 72 are less than 16% of the total villages of the county are in the stable class, 25 villages, approximately 35% of the villages in the region are distributed as the highest percentage in the semi-sustainable class and 50% (36 villages) are located in the unstable class. Also, the current capabilities and comparative advantages of rural areas in seven axes, with the advantages of cross-border trade development, almond production and rural tourism based on food tourism; Development of rural tourism based on nature tourism, cultural tourism and health tourism (nature therapy, use of medicinal plants, etc.); Fisheries development and handicraft production; Development of orchards and production of strawberries and processing of related products; Livestock and utilization of the potential of mineral waters and medicinal plants; Agriculture with emphasis on summer crops and cultivation of rainfed and irrigated crops (wheat and barley), honey production and service-communication advantage, were identified so that considering the region as a functional space, equal development opportunities to all villages in Develop a desirable spatial order for the equitable enjoyment of fruits. Finally, solutions are provided to benefit from the identified advantages to move towards sustainable development of villages and cities.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

1- Introduction

S

arvabad county is one of the counties of Kurdistan province that has faced a 9% decrease in population (nearly 5000 people) in the recent census period. This

decrease in population, which is also seen in previous periods and has become a continuous trend, especially in rural areas, necessitates attention to the development of the regions of this county and organizing the current unfavorable situation. This situation indicates two major threats and weaknesses in the direction of sustainable development of the county. First, the two urban areas of the county have not been able to attract the population and actually act as a functional center of the residential complex, and on the other hand, despite the many potentials

*Corresponding Author: Saadi Mohammadi

E-mail: Saadi@pnu.ac.ir

and advantages that are due to the natural features of the region, the rural population is declining and unstable. It will mean the evacuation of production units, which not only has negative effects on the county, but can also affect the current situation at the national level, which should be based on domestic capabilities and production and entrepreneurship. Therefore, it is necessary to first measure the current economic situation of villages based on the sustainability of villages and then, recognizing the advantages of each village, try to orient the planning and investments purposefully and in proportion to the advantages of villages, so that a balanced flow of development and of course competitive the level of villages in the region should be formed and thus, spatial flows, organized and Sarvabad region in comparison with other neighboring regions (Marivan city, Sanandaj and etc.) as a powerful and competitive region to emerge.

2- Study Area

Sarvabad county with an area of 1168.4 square kilometers is located in the southwest of Kurdistan province and is limited to Marivan county from the north, to Iraq from the northwest, to Kermanshah province from the west and south and to Sanandaj county from the east. By the end of 2016, this county had two central parts and Oraman, and two cities, Sarvabad and Oramantakht, and eight villages and 74 villages. The population of the county in 2006, 53992 people and in 2011, has decreased to 49841 people. In 2016, the population of the county was 44940 people, of which 8297 people lived in urban areas, 36643 people lived in 74 rural areas. Accordingly, ruralization in this county is 71.54 percent. Among this rural population, with the division of the rural population into three categories: sparsely populated (less than 150 people), medium population (151-500 people) and densely populated (more than 501 people), 43 villages, equivalent to 58.10% in the densely populated class, 24 villages (32.43%) are in the middle population class and 7 villages (9.45% of the total villages are in the sparsely populated class). Also, the study area consists of two mountainous and mountainous areas. According to the way of settling rural settlements in Sarvabad county, 82% of these settlements are located in the mountainous part - deep valleys and 18% in the slopes and plains.

3- Material and Methods

The present research is applied in terms of purpose, descriptive-analytical in terms of method and in terms of data collection is a combination of documentary-survey. The approach of research is a mixed approach of both quantitative and qualitative

methods. Thus, in the quantitative part by TOPSIS method and binary comparison, as multi-criteria decision making methods and spatial distribution tools obtained from mathematical functions in Arc Gis software, villages with advantage and region mapping power are identified and then in the qualitative part by Delphi team, stable villages with the advantage of the region was developed in order to create a map in regional development. Also, the advantages of the villages have been identified and their classification has been done qualitatively (Delphi Group's view of research and field visits).

The statistical population of this study includes local village managers of the city (local managers) as well as local specialists and experts, including executive officials, managers and rural development specialists familiar with the conditions of the region. In order to achieve the objectives of the research, it was necessary to form a research expert team or Delphi research team. In order to achieve this, 24 people were selected from the statistical population of the study in a targeted manner. In order to analyze the data, two methods of qualitative analysis and quantitative analysis have been used. Also in the present study, among the patterns of spatial statistics in the GIS, the spatial autocorrelation model has been used.

4- Result and Discussion

In order to measure the stability of rural villages in the economic index, it was first necessary to form a primary data matrix, which in this regard, it was formed. Then, by normalizing the data, it was time to weight them. The relative weights of the variables were determined by binary and oral judgment of experts in the 17 17 17 matrix by oral judgment of experts and relative weights were calculated by geometric mean method. Examining the obtained weights, it was found that the variables of employment percentage, income rate and income stability, with the highest relative weights, or in other words, are the most important in determining the economic stability of the studied villages. Finally, after forming a balanced scale matrix and determining the difference between each village, from the ideal and anti-ideal values, the ranking results and the final weight of each village were calculated. The calculation of weights shows that the villages of Dezli, Daraki, Besar, Slin and Dal, respectively, have the highest relative weight, or in other words, a higher degree of economic stability than other villages. According to the obtained relative weights, the distribution of economic stability in the villages of Sarvabad region in three categories of stable, semi-stable and unstable was done using hot spot tools and Moran index. The

findings show that the distribution of economic stability among the villages of Sarvabad county is a random and normal distribution pattern, which means that hot spots or in other words, the villages that have the most stability, cold spots, i.e. the villages that have the highest rate of economic instability and the villages that are in an intermediate state, ie semi-stable, are evenly and without density in specific areas and have a significant distribution throughout the region in Sarvabad county. In the following, in order to identify the relative functional advantages in the villages, i.e. the activities that by addressing that activity, the village can achieve more benefits than other villages and with more quantity and quality than other villages be produced and supplied, paid; Findings show that considering the economic, social, natural and relative geographical location of Sarvabad county, the capabilities of this county can be considered in three areas of agriculture, service and production-industrial activities (small manufacturing businesses), which is a great potential. It provides the desired direction for diversification and sustainable livelihood of the villagers of the region.

5- Conclusion

The results according to the findings of TOPSIS technique and spatial statistics tools showed that in the economic dimension of the region, there is a significant difference in the level of stability of villages, so that according to the final scores of villages in the region were placed in three levels: stable, semi-stable and unstable; Therefore, at first it is possible to realize the difference between the level of development stability and inequality of its distribution in the villages of the region. Meanwhile, the method of distributing the amount of economic stability in the villages showed that they are normally and randomly distributed in the villages of the county. Normality and randomness of the method of distribution of stability in the economic dimension can be a positive point in the desired realization of the development of the regions of the county; Because the location of unstable rural centers in a sector or their scattered distribution could lead to a loss of investment and reduce the speed of implementation and effectiveness of development programs in the region.

The summary of the final weights showed that the villages of the region can be divided into three dimensions: stable, semi-stable and unstable. This initially means the existence of spatial injustice in the distribution of the level of sustainable development in the region. At the sustainable level, however, 11 of the region's 72 villages were located; That is, less than 16% of the total villages of the

city, which is a small percentage that the villages of Dezli, Daraki, Besar, Slin, Dal, Razab, Paygalan, Qalaji, Hosainabad, Blbar and Jolande are among the sustainable villages. 25 Villages Approximately 35% of the villages in the region are distributed in the semi-sustainable category and 50% (36 villages) are located in the unstable category. The results also showed that the most important capabilities of the region are located in three dimensions: agriculture, service activities and micro-production activities. In the villages, the most important comparative advantages of the villages were recognized in horticulture and rural tourism, respectively.

Keywords: Economic stability, comparative advantage, homogeneous functional space, rural areas, Sarvabad county.

6- References (Persian)

Ahmadian, Mehdi. (2011). Spatial analysis and measurement of rural development of Miandoab county using fuzzy TOPSIS model, Journal of Spatial Planning, University of Isfahan, Volume 1, Number 3, pp. 131-154.

https://sppl.ui.ac.ir/article_15909.html

Akhavan Farshchi, Babak. (2012). Identifying the competitive advantage of different provinces of the country in major economic sectors based on share transfer model and based on data (1996-2006), Faculty of Management and Economics, Islamic Azad University, Science and Research Branch of Tehran.

<https://management.srbiau.ac.ir/fa>

Anabestani, Ali Akbar; Javanshiri, Mehdi (2015). Spatial Analysis of Comparative Advantage of Major Occupational Groups of Rural Population of Iran, 2015, Quarterly Journal of Space Economics and Rural Development, Kharazmi University of Tehran, Volume 4, Number 4, pp. 23-250.

<https://serd.khu.ac.ir/article-1-2579-fa.html>

Anbari, Mosa; Malaki, Ahmad (2010). Investigating the social effects of industrial growth poles on sustainable local development (Case study: Assaloyeh industrial growth pole), Quarterly Journal of Local-Rural-Urban Development), University of Tehran, Volume 3, Number 2, pp. 106-88.

https://jrd.ut.ac.ir/article_24461_852f40180f8f3d7d91959349548f4937.pdf

Asgari, Ali. (2011). Spatial Statistics Analysis with Arc GIS, Municipal Information and

- Communication Technology Organization, Tehran.
- <https://www.gisoom.com/book/1792805/>
- Badri, Sayed Ali, Roknadin Eftekhari Abdolreza (2003) Sustainability Assessment: Concept and Method, Geographical Research, Ferdowsi University of Mashhad, Volume 18, Number 2 (69), pp. 9-34.
- <file:///C:/Users/mo/AppData/Local/Temp/55313826904-1.pdf>
- Esfandiari, Mohammad Ismail; Jelodar Raisi, Hamed. (2012). Design of Spatial Cohesion Process in Regional Planning, Haft Hesar journal of Environment studies, Islamic Azad University of Hamadan, First Year, No. 1, pp. 12-5.
- <https://hafthesar.iauh.ac.ir/article-1-26-fa.html>
- Ghadiri Masom, Mojtaba., Zianoshin, Mehdi., Khorasani, Mohamad Amin. (2010) Economic Sustainability and its relationship with Spatial features: A case study Kohin Villages in Kabotarahang County, Quarterly Journal of Village and Development, Jihad Agriculture, Year 13, Number 2, pp:1-29.
- <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=114675>
- Hosseinzadeh Dalir, Karim. (2009). District Planning, Tehran: Samat Publications.
- <https://www.gisoom.com/book/1429841/>
- Javaheri, Bakhtiar; Fiqh Majidi, Ali; Mohammadi, Samira (2017). Investigating the comparative advantages of industries in Kurdistan province using the method of determining and separating the economic base (based on employment and value added) and the revealed comparative advantage index, Conference on Economic Planning, Sustainable and Balanced Regional Development, Approaches and Applications, University of Kurdistan.
- <https://conf.uok.ac.ir/JiroConference/Files/Conference/23/Common/Papers/A39-1.pdf>
- Karimi, Farzad; Ahmadvand, Mostafa; Tavakoli Tabar, Zahra; Mirzaei, Shahab. (2013). Application of Combining Clustering Algorithm and Colonial Competition Algorithm (ICA) in Leveling the Development of Rural Areas (Case Study: Central Boyer-Ahmad County), Journal of Rural Research and Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Volume 2, Number 4, pp. 334-311.
- https://jrrp.um.ac.ir/article_24601_f73b5672283197f23299727b27862b86.pdf
- Mojtaba Zadeh Khaneghahi, Hassan; Raisi, Hamed; Khazaei, Nesa and Rasooli, Hassan. (2017). Assessing the Acceptance Capacity of Economic Activities in the Territory Using Hierarchical Analysis Process (AHP) Sample Study: Activities of the Agricultural Sector of Mazandaran Province, Geography (Scientific-Research Quarterly and International), Geographical Association of Iran, No. 35, No. 15, Vol. 293.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/creator/561895/>
- Nazmifar, Hossain; Ali Bakhshi, Amineh. (2014). Measuring Spatial Inequality of Regional Development (Case Study: Khozestan Province), Journal of Spatial Planning, University of Isfahan, Volume 4, Number 3, pp. 114-99.
- https://sppl.ui.ac.ir/article_16003_461d3fa29f777b2e6b4d3e9d79e864c7.pdf
- Papoli Yazdi, Mohammad Hossain; Ebrahimi, Mohammad (2008). Theories of Rural Development, Samat Publications, Tehran.
- <https://samta.samt.ac.ir/content/9189/%D9%86%D8%B8%D8%B1%DB%8C%D9%87>
- Piran, Hossein and Oskooi, Nasim. (2015). Investigating the comparative and competitive advantage of major agricultural products in Alborz province, Economic Journal, Ministry of Economic Affairs and Finance, Volume 15, Numbers 3 and 4, pp: 62-41.
- <http://ensani.ir/file/download/article/20151018155839-9662-279.pdf>
- Portaheri, Mehdi; Roknadin Eftekhari, Abdolreza; Badri, Ali (2011). Strategies and policies for the development of rural settlements (with emphasis on world and Iranian experiences), Tehran: Housing Foundation Publications.
- <https://www.gisoom.com/book/11031258/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8->
- Rezvani, Mohammad Reza. (2009). An Introduction to Rural Development Planning in Iran, Qoms Publications, Tehran
- <https://www.gisoom.com/book/1650581/>
- Rezvani, Mohammad Reza; Sahneh, Bahman. (2006). Assessing the level of development of rural areas using fuzzy logic, a case study: rural areas of Aqqala county, Bandar-e-Torkmen, Quarterly Journal of Development and Rural, Volume 8, Number 39, pp. 31-2.
- <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=37736>

Sadr Mosavi, Mirstar; Talebzadeh, Mir Haidar. (2013). Determining and analyzing the levels of development of rural areas of Chaldoran county, Scientific-Research Journal of Geography and Planning, University of Tabriz, Volume 17, Number 44, pp. 235-215.

https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_25.html

Saeedi, Abbas; Hossainihassili, Sedighah. (2009). The foundation of locating and establishing new villages, Tehran: Publication of the Housing Foundation of the Islamic Revolution.

https://www.adinehbook.com/gp/product/600509920/1/ref=sr_1_1000_title_1

Sarvabad county governorate information site(1400).at

<https://sarvabad.ostan-kd.ir>

Shakohi, Mohammad Ajza; Naderi Maywan, Ramazan Ali. (2012). The Role of Comparative Advantage of Agricultural Production Units in the Regional Development of North Khorasan Province, Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography, Islamic Azad University of Garmsar, Fifth Year, No. 1, pp. 65-41.

http://geography.journals.iau-garmsar.ac.ir/article_667426.html

Sobhani, Hassan; Darwishi, Baqir. (2005). A Study of Comparative Advantages and Structural Analysis of Employment in Elam Province, Journal of Economic Research, University of Tehran, Volume 40, Number 3, pp. 187-159.

https://jte.ut.ac.ir/article_13454_40ae889e3153bb3f2_4f2d37efbdc3370.pdf

Soltanian, Sharif; Mafakheri Bashmaq, Jamil. (2013). An Analysis of the Economic Advantages of Kurdistan Province: A Background for the Development of the Border Economy, Quarterly Journal of Law Enforcement Knowledge of Kurdistan Province, Disciplinary Command of Kurdistan Province, Fourth Year, No. 14, pp. 1-21.

http://kurdestan.jrl.police.ir/article_16704.html

Statistics Center of Iran, (2016) General Census of Population and Housing, Sarvabad county.

<https://www.amar.org.ir/>

Transformation and complementary industries planning committee and rural development. (2003). Central Rural Development Report Fourth Plan Development, Tehran: Ministry of Jihad Agriculture, Deputy of Convertible and

Complementary Industries and Rural Development.

Zahedi, Shams al-Sadat; Najafi, Gholamali (2006). Conceptual Development of Sustainable Development, Modares Quarterly, Tarbiat Modares University of Tehran, Volume 10, Number 4, pp. 76-43.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=68448>

Zaraatkar, Hadi; Mousavi Jahromi, Yeganeh; Alipour, Mohammad Sadegh (2018). Regional Development Planning Based on Competitive Advantage Analysis of the Provinces of the Country Using Share Transfer Model, Physical Development Planning Journal, Payame Noor University, Third Year, No. 4, pp. 145-127.

http://psp.journals.pnu.ac.ir/article_5658_ba839cd3bf0f935ac3496d7a66e8f90d.pdf

Ziari, Keramatollah; Sorkhkamal, Kobra; Zanjirchi, Mahmoud; Karami, Mohammad (2011). Analytical Approach to Growth Pole theory in Regional Development (Case Study: Khorasan Razavi Province), Quarterly Journal of Environmental Planning, Malayer Azad University, Volume 5, Number 17, pp. 1-18.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=179699>

7- References (English)

Adamo, Susana, 2003, social sustainability and social resilience rural communities in dry land: the case of jackal (ARGENTINA) in the 19th and 20th centuries, Prepared for delivery at the 2003 Meeting of the Latin American Studies Association, Dallas, Texas, March 27-29.

<https://www.semanticscholar.org/paper/SOCIAL-SUSTAINABILITY-AND-SOCIAL-RESILIENCE-OF->

Amiri. Mohammad. (2014). What is economic development and what are the indicators of development? Retrieved December 2016 .

<http://asrebank.ir/news/12970>.

Athukorala, Prema-chandra and Narayanan, Suresh, 2018, Economic corridors and regional development: The Malaysian experience, World Development, Volume 106, no.44, pp 1-14.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X18300196>

Berdeguéa. J., I, Soloaga(2018) Small and medium cities and development of Mexican rural areas, vol. 107, issue C, PP: 277-288.

https://econpapers.repec.org/article/eeewdev/v_3a107_3ay_3a2018_3ai_3ac_3ap_3a277-288.htm

Bosserl, H., 2001. Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications, A Report to the Balaton Group, international institute for sustainable development (IISD).

<https://www.iisd.org/system/files/publications/balatonreport.pdf>

Christofakis, Manolis and Papadaskalopoulos, Athanasios. 2011, The growth poles strategy in regional planning: the recent experience of Greece, Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, Vol. 6, No. 2, pp: 6-20.

[file:///C:/Users/M/Downloads/The growth poles strategy in regional planning The.pdf](file:///C:/Users/M/Downloads/The%20growth%20poles%20strategy%20in%20regional%20planning%20The.pdf)

Goschin, Z. (2014). Regional growth in Romania after its accession to EU: a shiftshare analysis approach. Procedia Economics and Finance, Vol. 15, 169-175

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S212567114004717>

Heinberg, Richard, 2010, What Is Sustainability?, Post Carbon Institute.

<https://cdn.auckland.ac.nz/assets/arts/documents/What%20is%20Sustainability.pdf>

Jahani, Mohammad Mahdi and Ahmadian Mohammad Ali and Homaei Far, Ali., 2015, Analyzing small town centralization effects on spatial organization of rural settlement (case study: Zoshk, Noqondar, Virani village), International Journal of Engineering Science Invention, Vol. 4, No. 2, PP: 34-43.

<https://www.iosrjournals.org/iosr-jagg/papers/vol3-issue1/Version-1/E03113139.pdf>

Joshi, Madhavi and Shailaja, Ravindranath., Gopal Kumar, J., and Keren N., 2007, Sustainable Development: An Introduction, Internship Series, (CEE) (SDC) (SAYEN), Volume-I.

<https://nanopdf.com/download/development-5b2e4f03b2974.pdf>

Kuhlman, Tom., Farrington, J., 2010, What is Sustainability?, Journal of Sustainability, No. 2, Vol. 11, pp: 3436-3448.

<https://www.mdpi.com/2071-1050/2/11/3436/htm>

Khusaini, M. (2015). A shift-share analysis on regional competitiveness—a case of Banyuwangi

district TEast Java Indonesia. Procedia-Social and Behavioral Sciences, Vol. 211, 738-744.

<https://cyberleninka.org/article/n/575380>

Morelli, John, 2011, Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals, Journal of Environmental Sustainability: Vol. 1, No. 1, pp 1-9.

<https://pdfs.semanticscholar.org/d6bb/dad853a1ce8762f9ba569a7f279d5062408c.pdf?ga=2.26967097.561>

Oryzanti, Parwa, Rustiadi, Ernan, Taufiq Rochman, 2018, Policy Priorities for the Economic Development in Agropolitan Area of Karacak Based on Mangosteen Agroindustry, American Journal of Applied Sciences, Vol. 15, No. 11, pp: 489-496.

<https://thescipub.com/abstract/ajassp.2018.489.496>

Petronela, A., 2012, Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge, Economy Transdisciplinarity Cognition. Vol. 1, No. 15, pp: 6-71.

<https://www.ugb.ro/etc/etc2012no1/09fa.pdf>

Sukko, Kim, 2008, Spatial Inequality and Economic Development: Theories, facts, and policies. Working Paper (No. 6), Commission on Growth and Development, Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development.

<https://www.semanticscholar.org/paper/Spatial-Inequality-and-Economic-Development%3A-Facts%2C>

Svetikas, Kostas Žymantas, 2014, Strategic planning for regional development: an introductory textbook, MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY.

<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16947/9789955196211.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Uthesa, Sandra, Li, Fen, Kelly, Edel, 2017, Does EU rural expenditure correspond to regional development needs? Land Use Policy, Vol. 60, No. 33, pp: 267-280

<https://researchrepository.ucd.ie/bitstream/10197/1118/2/Does%20>

شناسایی مزیت‌ها و توان‌های اقتصادی نواحی روستایی با رویکرد شکل‌گیری فضای یکپارچه عملکردی (مورد شناسی: روستاهای شهرستان سروآباد - استان کردستان)

سعدي محمدی* (عضو هیئت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)

مقاله پژوهشی

چکیده

در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران، نیاز است که با شناسایی مزیت‌های نسبی نقاط سکونت یک مجموعه، سعی شود که این نقاط در یک فضای عملکردی بر مبنای مزیت‌هایشان با یکدیگر رقابت کرده و فرصت‌های برابر پیشرفت را برای آن‌ها فراهم آورد. در این راستا نیز، در پژوهش حاضر ابتدا میزان پایداری اقتصادی روستاهای منطقه مورد مطالعه مورد سنجش قرار گرفت؛ در ادامه توانمندی‌های فعلی و مزیت‌های نسبی نواحی روستایی در جهت شکل‌گیری فضای همگن عملکردی در ۷ محور شناسایی شدند جامعه آماری این پژوهش شامل روستاهای شهرستان سروآباد از استان کردستان به تعداد ۷۲ روستا است. برای سنجش وضعیت پایداری روستاها از ۱۷ متغیر اقتصادی استفاده شده است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از حیث روش انجام؛ توصیفی-تحلیلی بوده که در جهت گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و پیمایشی بهره گرفته است. داده‌های حاصل از طریق اطلاعات سرشماری ۱۳۹۵ نواحی روستایی شهرستان سروآباد، قضاوت شفاهی گروه دلفی و بازدیدهای میدانی حاصل آمد و تجزیه و تحلیل آن‌ها با بهره‌گیری از تکنیک تاپسیس، ابزارهای آمار فضایی (شاخص خود همبستگی موران، لکه‌های داغ)، مقایسه دودویی، انجام گرفت. نتایج تحقیقی حاکی از آن است که میزان پایداری اقتصادی روستاهای منطقه در حد نیمه‌مناسب و از لحاظ توزیع فضایی نرمال و تصادفی است. از لحاظ تقسیم‌بندی روستاها در سه سطح پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار قرار گرفتند. ۱۱ روستا از ۷۲ یعنی کمتر از ۱۶ درصد کل روستاهای شهرستان در طبقه پایدار، ۲۵ روستا قریب به ۳۵ درصد روستاهای منطقه، در طبقه نیمه پایدار توزیع یافته و ۵۰ درصد (۳۶ روستا) نیز در طبقه ناپایدار جای گرفته‌اند. همچنین توانمندی‌های فعلی و مزیت‌های نسبی نواحی روستایی در هفت محور، دارای مزیت‌های توسعه تجارت مرزی، تولید بادام درختی و گردشگری روستایی بر مبنای گردشگری غذایی؛ توسعه گردشگری روستایی بر مبنای طبیعت‌گردی، گردشگری فرهنگی و گردشگری سلامت (طبیعت درمانی، بهره‌گیری از گیاهان دارویی و...)؛ توسعه شیلات و تولید صنایع دستی؛ توسعه باغات و تولید توت‌فرنگی و فرآوری محصولات مرتبط با آن‌ها؛ دامداری و بهره‌گیری از توان‌های آب‌های معدنی و گیاهان دارویی؛ زراعت با تأکید بر کشت صیفی‌جات و کشت محصولات دیمی و آبی (گندم و جو)، تولید عسل و مزیت خدماتی-ارتباطی، شناسایی شدند تا با در نظر گرفتن منطقه به‌عنوان یک فضای عملکردی، فرصت‌های برابر توسعه به تمامی روستاها در یک نظم فضایی مطلوب، در جهت بهره‌مندی عادلانه از ثمرات توسعه داده شود. در نهایت نیز، راهکارهایی در راستای بهره‌مندی از مزیت‌های شناسایی شده در جهت حرکت در مسیر توسعه پایدار روستاها و شهرستان، ارائه شده است.

تاریخ دریافت: ۱۴ خرداد ۱۴۰۰

تاریخ بازنگری: ۵ مرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱۰ شهریور ۱۴۰۰

صفحات: ۱۴۸-۱۱۳

کلید واژه‌ها:

پایداری اقتصادی، مزیت نسبی، فضای همگن عملکردی، نواحی روستایی، شهرستان سروآباد.

* نویسنده مسئول: دکتر سعدي محمدی
پست الکترونیک: Saadi@pnu.ac.ir

مقدمه

حوزه‌های روستایی به‌عنوان قاعده نظام سکونت و فعالیت ملی، نقشی اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کنند، زیرا توسعه پایدار سرزمین در گرو توسعه نظام روستایی به‌عنوان زیرنظام تشکیل‌دهنده نظام سرزمین است (رضوانی، ۱۳۸۸: ۲).

در حال حاضر توسعه برای تمامی جوامع و دولت‌های آن‌ها یک هدف مهم به شمار می‌رود، توسعه‌ای هماهنگ که از دید اقتصادی کارا و سودآور بوده و مانع از تمرکز سرمایه در یک منطقه و رشد ناهمگون جامعه شود؛ زیرا توزیع عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان اکثریت جمعیت از خصیصه‌های پویایی اقتصاد و گام مهمی در پایداری توسعه است (رضوانی و صحنه، ۱۳۸۵: ۲؛ نظم‌فر و علی‌بخشی، ۱۳۹۳: ۱۵۰). این در حالی است که در کشورهای درحال توسعه جایی که از آن به‌عنوان جهان حسرت‌ها یاد می‌شود (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۸: ۸۷)، برنامه‌های توسعه به‌خوبی اجرا نشده و تفاوت‌ها و نابرابری‌ها فاحش در زمینه درآمد، تولید و سطح برخورداری از خدمات عمومی، بین نواحی مختلف از مشخصه‌های اصلی ساختمان اقتصادی و اجتماعی آن‌ها است (Sukko, 2008: 1).

این نابرابری‌ها که به دلایل متعددی، چون دلایل تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی، دموگرافیکی و سیاسی ایجاد می‌شوند، رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی و مناطق را به‌دنبال داشته‌اند (احمدیان، ۱۳۹۰: ۳) نقش و جایگاه روستاها در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای و ملی و پیامدهای توسعه‌نیافتگی نواحی روستایی، مانند: فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت، حاشیه‌نشینی شهری و درنهایت ناامنی، موجب توجه به توسعه روستایی شده است (صدرموسوی و طالب‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۱۶).

قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی محلی و منطقه‌ای به‌دلیل تأثیرپذیری از عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی و محیطی، همواره متفاوت است و این مهم، سبب برتری پاره‌ای از نواحی بر نواحی دیگر می‌شود. بدین‌منظور شناخت مزیت‌ها و توان‌های محلی و منطقه‌ای از اصول بنیادین برنامه‌ریزی‌های توسعه محسوب شده و راهکارهای عملی توسعه نیز با تبیین وضع موجود معنا می‌یابند (مجتبی‌زاده خانقاهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۰۳) با بررسی اقتصاد منطقه‌ای کشورهای مختلف مشخص می‌شود که برخی مناطق نسبت به مناطق دیگر عملکرد اقتصادی بهتری دارند. این رشد فزاینده ناشی از ساختار اقتصادی مناسب، وجود مزیت‌های نسبی در فعالیت‌های مختلف و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح است. واقعیت‌های موجود در ایران نشان می‌دهد که در مناطق مختلف جغرافیایی کشور نابرابری‌های زیادی در زمینه تولید و اشتغال وجود دارد. این پدیده به‌دلیل عدم‌شناخت امکانات و استعداد‌های مناطق مختلف در زمینه توسعه اقتصادی به‌وجود آمده است و باعث شده همچنان روند توسعه‌نیافتگی در بعضی مناطق ادامه پیدا کند و روزبه‌روز شاهد افزایش شکاف بین مناطق مختلف کشور از نظر تولید و اشتغال باشیم (سبحانی و درویشی، ۱۳۸۴: ۱۶۳). در این راستا درک و شناخت بهتر سطوح توسعه‌یافتگی مناطق روستایی نسبت به یکدیگر در یک منطقه، نه‌تنها از نظر اقتصادی باعث توجه خاص به آن‌ها می‌شود، بلکه موجب شناخت نقاط ضعف، قوت، توان‌ها و کمبودهای آن‌ها و درنهایت موجب به‌دست‌آوردن موفقیت در برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای می‌شود (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۱۲). مکان‌ها در مناطق مختلف به‌وسیله یک نظام متقابل فضایی با یکدیگر همبستگی می‌یابند و بخشی از یک کالبد با تعامل به شمار می‌روند. تغییرات منطقه‌ای در شرایط کنونی به منطق جدیدی از توسعه وابسته است.

سرروآباد، ۱۴۰۰). این وضعیت نشان‌دهنده دو تهدید و نقطه‌ضعف عمده در راستای توسعه پایدار این شهرستان است. اول اینکه دو نقطه شهری این شهرستان نتوانسته‌اند جاذب جمعیت باشند و در واقع به نقش خود به‌عنوان یک مرکزیت کارای مجموعه سکونتی عمل کنند و از سویی دیگر نیز، با وجود پتانسیل‌ها و مزیت‌های فراوان که از موهبات ویژگی‌های طبیعی منطقه است، کاهش و ناپایداری جمعیت روستایی به معنی تخلیه واحدهای تولیدی خواهد که نه تنها اثرات منفی آن متوجه شهرستان است، بلکه می‌تواند در سطح ملی نیز در وضعیت فعلی که بایستی بر توان‌های داخلی و تولید و کارآفرینی متکی بود، اثرگذار عمل کند؛ بنابراین ضروری است که به تغییر وضع موجود اقدام کرد و در این میان نیز، نیاز است تا متناسب با توان و مزیت هر روستا و سطح پایداری آن‌ها برنامه کاربردی و آینده‌نگرانه مطلوبی را با مشارکت ذی‌نفعان و آگاهان تدوین کرد تا با ایجاد یک رقابت درون منطقه‌ای سعی کرد که توزیع منافع توسعه به‌صورت منصفانه متناسب با توان هر روستا در یک چارچوب و سلسله‌مراتب فضایی که نحوه ارتباطات بین روستایی را تسهیل کند، انجام گیرد؛ بنابراین نیاز است که در ابتدا وضع موجود اقتصادی روستاها بر پایه پایداری روستاها سنجیده شود و سپس با شناخت مزیت‌های هر روستا سعی شود که جهت‌گیری برنامه‌ریزی‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها را هدفمند و متناسب با مزیت‌های روستاها کرد تا این‌چنین، جریان متعادل توسعه و البته رقابتی در سطح روستاهای منطقه شکل گیرد و بدین ترتیب، جریان‌ات فضایی، سامان یافته و منطقه سرروآباد در مقایسه با سایر مناطق همجوار (شهرستان مریوان، سنندج و...) به‌صورت یک منطقه توانمند و رقابت‌کننده و نه منطقه‌ای که تأمین‌کننده صرف سرمایه‌ها، مغلوب و در حاشیه توسعه منطقه‌ای

در این منطق، تصویر جدید مناطق، اغلب آمیزه‌ای از پیوندها و گره‌ها است. جابه‌جایی بی‌برنامه مردم، کالاها، سرمایه‌ها، اطلاعات، فناوری، خدمات و تولیدات و توزیع نامتوازن آن‌ها در مناطق مختلف، پیامدهای نامطلوبی را با ایجاد آشفتگی‌های منطقه‌ای ایجاد می‌کند (اسفندیاری و رئیس، ۱۳۹۱: ۶). از دیدگاه تأمین عدالت اجتماعی، توسعه منطقه‌ای به‌منظور برخورداری عادلانه و مناسب مکان‌ها از خدمات و امکانات مورد نیاز است. سیاست‌های توسعه منطقه‌ای پس از تغییر رویکردهای توسعه پس از جنگ جهانی دوم و به‌ویژه دهه ۱۹۸۰ به بعد، تکامل یافته و از دیدگاه مداخلات گسترده دولت با رویکرد بالا به پایین بر روی تمرکز بر مناطق عقب‌افتاده و ناپایدار، بر بهبود وضعیت توسعه منطقه‌ای از طریق ایجاد رقابت‌پذیری و مکمل کردن مناطق در فضایی عملکردی، تغییر رویه داده است (Svetikas, 2014: 37). در این راستا نیز نیاز است تا در جهت حصول توسعه منطقه‌ای در نواحی روستایی، فضای توسعه به‌صورت عادلانه و منصفانه در جهت تحقق عدالت اجتماعی، سازماندهی و مهیا شود تا بدین ترتیب، آشفتگی‌ها و نابرابری‌های موجود در سطح توسعه روستاها و مناطق روستایی سامان یابد. شهرستان سرروآباد یکی از شهرستان‌های استان کردستان است که در دوره اخیر سرشماری با کاهش ۹ درصدی جمعیت (قریب به ۵۰۰۰ نفر) روبه‌رو شده است. این کاهش جمعیت که در دوره‌های قبلی نیز به چشم می‌خورد و به‌ویژه در نواحی روستایی به روندی ادامه‌دار مبدل شده است، ضرورت توجه به توسعه منطقه‌ای این شهرستان و سامان دادن به وضعیت نامطلوب موجود را ضروری می‌سازد. این در حالی است که بیشتر مهاجران نیز از نواحی روستایی شهرستان بوده که قریب به ۸۰ درصد جمعیت شهرستان در این روستاها زندگی می‌کنند و مقصد آن‌ها نیز بیشتر شهر مریوان، سنندج و تهران است (فرمانداری شهرستان

است، ظاهر شود. در این راستا سؤال‌های اصلی پژوهش به‌صورت ذیل مطرح می‌شود:

۱. پایداری اقتصادی در میان روستاهای شهرستان سروآباد در چه وضعیتی است؟ روستاهای پایدار و دارای توان، شهرستان سروآباد کدامند؟

۲. مهم‌ترین مزیت‌ها و توان‌های روستاهای منطقه کدامند؟ چگونه می‌توان از این توان‌ها در راستای توسعه منطقه‌ای در فضای همگن عملکردی بهره برد؟

پیشینه پژوهش

جدول ۱. خلاصه‌ای از پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با پژوهش

محقق(ان)/سال	عنوان اثر	نتایج
خوساینی ^۱ (۲۰۱۵)	شناسایی مزیت‌های رقابتی در بخش‌های اقتصادی در منطقه بانویوانگی در کشور اندونزی	نتایج حاکی از آن است که کشاورزی، معدن و بخش تولید، ستون فقرات اقتصاد بانویوانگی به‌شمار می‌آیند. تجارت، رستوران و هتل داری، ساخت‌وساز، بخش خدمات و بخش‌های مالی با دارا بودن مجموع ۲۵ درصد از درآمدهای منطقه کمک شایانی به ستون اقتصاد بانویوانگی می‌کنند. شناسایی اولویت‌های سرمایه‌گذاری در این بخش بالقوه و اجرای یک طرح جامع سیاست‌های توسعه منطقه قطعاً باعث سرعت‌بخشیدن به رشد اقتصادی بانویوانگی خواهد شد.
آسوکورالا و نارایانان ^۲ (۲۰۱۸)	حوضه‌های اقتصادی و توسعه منطقه‌ای: تجربه مالزی	تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که حوزه مستقل اقتصادی ایالت‌های شمالی توانایی استفاده از نقاط قوت، سیستم کسب‌وکار قوی با حضور قدرتمند شرکت‌های چندملیتی و استعداد قابل توجهی را برای تحقق توسعه شهری و روستایی دارند. در این میان، ضعف‌های نهادی و برنامه‌ریزی، مهم‌ترین عامل در عدم دستیابی به نتایج مورد انتظار با توجه به پتانسیل‌ها هستند.
بردیگو و سولاگا ^۳ (۲۰۱۸)	شهرهای کوچک و میانی و توسعه مناطق روستایی در مکزیک	توسعه فضایی در بین مناطق شهری و روستایی به دلیل تخصیص خدمات و امکانات بیشتر به شهرها به‌صورت نابرابر بوده و ارتباطات متقابل روستاشهری در مناطق مختلف به‌خوبی شکل نگرفته است. در این میان، شهرهای ۳۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر از شهرهای با جمعیت کمتر و بیشتر از خود مطلوب‌ترین عملکرد را در خدمات‌رسانی به روستاها و ایجاد توسعه منطقه‌ای ایفا کرده‌اند.
یوسس و همکاران ^۴ (۲۰۱۷)	آیا هزینه‌های توسعه روستایی با نیازهای منطقه‌ای در اروپا مطابق است؟	در مجموع، هزینه‌های انجام‌شده در انطباق با نیازهای مختلف مناطق بوده‌اند؛ اما در این میان در برخی شاخص‌ها مانند رقابت‌پذیری در بهره‌وری کشاورزان، این روند بسیار مثبت‌تر از وضعیت زیست‌محیطی مناطق است. ۱۷ درصد از مناطق، دارای میزان تخصیص بودجه بیشتر نسبت به مناطق مشابه به خود هستند که این نشان از نوعی انحراف در تعیین اولویت‌ها و تخصیص‌ها دارد.
گوسچین ^۵ (۲۰۱۴)	وضعیت رشد اقتصادی رومانی بعد از پیوستن به اتحادیه اروپا در فاصله ۲۰۰۷-۲۰۰۹	نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل تغییر سهم نشان می‌دهد که مناطق توسعه‌یافته می‌توانند به راحتی با توجه به پتانسیل‌های اقتصادی، خود را از بحران خارج کرده و وضعیت اقتصادی خود را بهبود بخشند و البته نابرابری‌های منطقه‌ای به احتمال زیاد باعث بحران در سایر مناطق شود، مگر اینکه سیاست‌های منطقه‌ای مناسبی اجرا شوند.
مجتی‌زاده و همکاران (۱۳۹۶)	سنجش توان پذیرش فعالیت‌های اقتصادی در پهنه سرزمین نمونه: شهرستان‌های استان مازندران	نتیجه حاکی از آن است که شهرستان‌های ساری، بابل و آمل در سطح اول پذیرش فعالیت کشاورزی قرار دارند. به‌منظور جلوگیری از هدررفت منابع، به حداقل رساندن آسیب‌های محیطی، کاهش ناپایداری‌ها و هدایت هدفمند و سازگار سرمایه‌گذاری‌ها با ماهیت سرزمین، توصیه می‌شود تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران در جهت توسعه پایدار، به‌منظور مکان‌یابی استقرار فعالیت‌ها، قبل از هر چیز فعالیت‌پذیری سرزمین را مورد سنجش قرار دهند.

1 khusaini

2 Athukorala and Narayanan

3 Berdeguéa and Soloaga

4 Uthes et all

5 Goschin

سلطانیان و مفاخری باشماق (۱۳۹۲)	تحلیلی بر مزیت‌های اقتصادی استان کردستان: زمینه‌ای برای توسعه اقتصاد مرزی	با توجه به مزیت‌های نسبی اقتصادی استان کردستان، همچون هم‌مرز بودن با کشور عراق، مازاد تولید بخش کشاورزی، صنایع دستی، جاذبه‌های توریستی و صنعت و معدن، با تمرکز بر این مزیت‌ها می‌توان به توسعه اقتصاد مرزی دست یافت.
اخوان فرشچی (۱۳۹۱)	شناسایی مزیت رقابتی استان‌های مختلف کشور در بخش‌های عمده اقتصادی (۱۳۷۵-۱۳۸۵)	وی میزان مزیت بخش‌های عمده اقتصادی در استان‌های مختلف را با تمرکز بر متغیر اشتغال، با استفاده از مدل انتقال سهم و با در نظر گرفتن سه اثر رشد ملی، رشد ساختاری و رشد رقابتی در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ شناسایی و رتبه‌بندی کرده است. در پژوهش ایشان چهار استان خراسان، زنجان، هرمزگان و یزد، شناسایی شد که می‌توانند موتورهای توسعه کشور باشند.
زراعتکار، موسوی و علی‌پور (۱۳۹۷)	برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای مبتنی بر تحلیل مزیت رقابتی استان‌های کشور با به‌کارگیری مدل انتقال سهم	در این پژوهش استان‌ها براساس داده‌های اشتغال و ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی شامل کشاورزی، صنعت و خدمات شناسایی و رتبه‌بندی شده است. در زمینه اشتغال پنج استان هرمزگان، سمنان، فارس، کرمان و بوشهر روند رشد بیشتری نسبت به سایر استان‌ها در حال جذب نیروی کار هستند و براساس تولید ناخالص داخلی چهارده استان آذربایجان غربی، اردبیل، بوشهر، خراسان شمالی، سیستان و بلوچستان، فارس، قزوین، قم، کرمانشاه، گیلان، مرکزی، هرمزگان، همدان و یزد به‌عنوان موتورهای توسعه کشور شناسایی شدند.

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

بهره‌برداری بیش از توان جنگل و نگرانی در ارتباط با نگهداری منابع برای آیندگان بود و در ادامه این واژه در آثار و نظریات مالتوس (Kuhlman & Farrington, 2010: 3437; Heinberg, 2010: 1) به‌گونه‌ای دیگر اشاره شد؛ اما بحث در ارتباط با پایداری و عمومیت یافتن آن مربوط به مطرح شدن اصطلاح توسعه پایدار به‌دنبال وقوع بحران‌های متعدد زیست‌محیطی است. واژه توسعه پایدار^۲ بعد از انتشار گزارش آینده مشترک ما (گزارش براتلند) توسط کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه^۳ در ۱۹۸۷ متداول شد (morehhi, 2011: 2). این کمیسیون توسعه پایدار را این‌گونه تعریف می‌کند: توسعه که نیازهای نسل کنونی را برآورده کند، بدون اینکه توانایی نسل آینده را در تأمین نیازهایش محدود سازد (Joshi & et al, 2007: 8). در این تعریف، پایداری به معنی گذراندن زندگی و امرار معاش (بهبود شرایط اقتصادی) و جلوگیری از زوال سرمایه، اعم سرمایه‌های اقتصادی، اکولوژیکی و اجتماعی است (بدری و افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۲). پایداری به معنی تداوم

در رابطه با وجه تمایز پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های انجام‌گرفته، همان‌گونه که بررسی پیشینه‌های داخلی و خارجی آورده شده در جدول ۱ نشان می‌دهد که در تمامی پژوهش‌ها، مزیت اقتصادی و توان اقتصادی مکان‌ها در بین مناطق و در مقیاس‌های مختلف از سطح دهستان‌ها تا استان‌های کشور از لحاظ سطح‌بندی و رتبه‌بندی مورد سنجش قرار گرفته‌اند و تأکید اصلی بر نابرابری مکانی و تبعات منفی اقتصادی، اجتماعی و محیطی این نابرابری بوده است؛ اما اصل مورد تأکید در پژوهش حاضر ضمن شناسایی سطح پایداری اقتصادی نواحی روستایی، شناسایی مناطق روستایی همگن در جهت افزایش رقابت‌پذیری مناطق با توجه به مزیت‌هایشان است؛ بنابراین از این منظر متفاوت از سایر پژوهش‌هاست.

مبانی و چارچوب نظری

پایداری

واژه پایداری در ابتدا برای جنگل‌ها و محافظت از آن‌ها در کتابی^۱ که توسط هانس کارلز کارلویتز (۱۷۱۳) نوشته شد، به‌کار رفت و به معنی جلوگیری از

2. Sustainable Development

3. World Commission on Environment and Development

1. Sylvicultura Oeconomica

همیشگی (1: Heinberg, 2010) به‌عنوان وجه وصفی توسعه، وضعیتی است که در آن مطلوب‌بودن (کیفیت) و امکانات موجود (کمیت) در طول زمان کاهش نمی‌یابد و برگرفته از واژه *sustener* (sus) یعنی از پایین و *tenere* (به معنی نگهداشتن) که بر حمایت و دوام بلندمدت تأکید دارد (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۴۷). از دید سیستمی، پایداری از یک سو به معنی توانایی یک سیستم برای محافظت از اجزای درونی خود در هنگام فشارها و از سوی تطابق با دگرگونی‌ها بدون تغییر در کیفیت عملکرد است (5: Adamo, 2003). پایداری مفهومی است پویا، زیرا جامعه و طبیعت تغییر پذیرند (4: Bosse, 2001). مفهوم پایداری بر حفظ سرمایه‌ها (انسانی، طبیعی، اجتماعی و اقتصادی) در جهت عدالت بین نسلی تأکید دارد (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱).

پایداری اقتصادی

توسعه اقتصادی عبارت است از رشد همراه با افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از ظرفیت‌های فیزیکی، انسانی و اجتماعی. در توسعه اقتصادی، رشد کمی تولید حاصل خواهد شد، اما در کنار آن، نهادهای اجتماعی نیز متحول خواهند شد، نگرش‌ها تغییر خواهد کرد، توان بهره‌برداری از منابع موجود به‌صورت مستمر و پویا افزایش یافته و هر روز نوآوری جدیدی انجام خواهد شد. به علاوه می‌توان گفت، ترکیب تولید و سهم نسبی نهاده‌ها نیز در فرایند تولید تغییر می‌کند (امینی، ۱۳۹۳). توسعه اقتصادی در کنار رشد کمی به مسائل کیفی نیز توجه دارد و این امر موجب می‌شود رشد اقتصادی با بهبود استانداردهای زندگی پایدارتر باشد (66-68: Petronela, 2012). در واقع اهدافی را برای تأمین رفاه و آسایش عمومی در نظر دارد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۴۵). پایداری نظام اقتصادی به معنی تقویت مبانی اقتصاد و دستیابی به امنیت اقتصادی از نظر دسترسی به معیشت پایدار، در امور مستمر و باثبات، اشتغال سودمند و منابع مالی قابل

اتکا و درنهایت، فناوری مقتضی و همساز با محیط است. می‌توان پایداری فعالیت‌های اقتصادی را از دیدگاه‌های مختلف، چنین تشریح کرد: ۱- موقعیتی را پایدار گویند که در آن، مطلوبیت کیفیت زندگی جامعه در طول زمان کاهش نیابد؛ ۲- موقعیتی را پایدار گویند که در آن، مدیریت منابع طبیعی به گونه‌ای باشد که فرصت‌های تولید و رشد اقتصادی همچنان برای آینده پایدار باقی بماند؛ ۳- موقعیتی را پایدار گویند که در آن، در جریان رشد و توسعه اقتصادی، ذخایر سرمایه طبیعی کاهش نیابد و ۴- موقعیتی را پایدار گویند که در آن، مدیریت منابع طبیعی به گونه‌ای باشد که عملکرد منابع به‌کار رفته کاهش نیابد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰). پایداری نظام اقتصادی به معنی تقویت مبانی اقتصاد و دستیابی به امنیت اقتصادی از نظر دسترسی به معیشت پایدار، در امور مستمر و باثبات، اشتغال سودمند و منابع مالی قابل اتکا و درنهایت، فناوری مقتضی و همساز با محیط با بهره‌برداری از منابع انسانی است (کمیت برنامه‌ریزی صنایع تبدیلی و تکمیلی و توسعه روستایی، ۱۳۸۲: ۱۰) در نواحی روستایی نیز، پایداری اقتصاد روستایی به معنای بهره‌گیری از معیارهای روستایی برای انتخاب راهبردهای توسعه اقتصادی است (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸: ۱۹۷) در این راستا مهم‌ترین شاخص‌هایی که زمینه‌ساز دستیابی به توسعه پایدار اقتصادی روستاییان هستند، عبارت‌اند از: ایجاد منابع درآمدی خارج از فعالیت‌های کشاورزی، دستیابی به امنیت شغلی، تنوع شغلی، تغییر در منابع اشتغال و پایه‌ریزی ساختار مطمئنی که دستیابی روستاییان را به بازارهای افزایش داده و بازارهای داخلی روستایی را گسترش دهد. این فعالیت شامل حمایت از فرایند تجارت و توسعه حمایت‌های خدماتی (مالی، آموزشی، ایزاری، بیمه‌ای) نیز می‌شود (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۸: ۲).

مزیت نسبی

موضوع مزیت در ابتدا توسط آدام اسمیت در ادبیات تجارت بین‌الملل مطرح شده که در واقع به وسیله آن، علت تجارت تبیین شده است. بر مبنای نظریه اسمیت (تئوری مزیت مطلق) چنانچه کشوری بتواند کالایی را ارزان‌تر از کشور دیگری تولید کند و کشور مقابل نیز، کالایی دیگری را ارزان‌تر از کشور نخست تولید کند، هر یک از کشورها در تولید کالایی که ارزان‌تر تولید کرده‌اند، مزیت دارند؛ بنابراین هر یک از کشورها چنانچه مبادرت به صدور کالایی که در آن مزیت دارند و ورود کالایی که در آن مزیت ندارند، بکنند، هر دو کشور از این مبادله نفع خواهند برد. حال چنانچه شرایطی وجود داشته باشد که یکی از طرفین مبادله هر دو کالای مورد بحث را ارزان‌تر تولید کند در این شرایط اصل مزیت مطلق قادر به پاسخگویی نیست، اینجاست که ریکاردو با مطرح کردن نظریه مزیت نسبی علت مبادله را تبیین کرد. براساس مفهوم مزیت نسبی، چنانچه کشوری یک کالا را نسبت به دیگر کالاها ارزان‌تر تولید کند، این کشور در تولید چنین کالایی مزیت نسبی دارد. به علاوه، اگر کشور مذکور بتواند کالای مورد نظر را در مقایسه با سایر کشورها با هزینه پایین‌تری صادر کند، در مقایسه با سایر کشورها از مزیت نسبی در صادرات برخوردار خواهد بود. نظریه مزیت نسبی ریکاردو توسط عده‌ای از اقتصاددانان، بسط و گسترش یافت که توجه خود را عمدتاً در جهت اثبات غیر ضروری بودن برخی از مفروضات نظریه ریکاردو معطوف کرده‌اند (جواهری و همکاران، ۱۳۹۶: ۴). مزیت نسبی یکی از معیارهای مهم اقتصادی در جهت برنامه‌ریزی تولید، صادرات و واردات است و بیان می‌کند که هر کشور یا منطقه با توجه به استعدادهای طبیعی فراوان و سطح بهره‌وری عوامل تولید، به طور نسبی در تولید بعضی از محصولات مزیت دارد (شکوهی و نادری، ۱۳۹۱: ۴۶ به نقل از سلطانی،

۱۳۸۵: ۲۶۴). چنانچه همه مناطق یا کشورها از این مزیت‌ها آگاه باشند و براساس آن‌ها عمل کنند، تخصیص و تقسیم کار منطقه‌ای و بین‌المللی کامل شده و تولید و تجارت جهانی به اوج رونق خود می‌رسد (شکوهی و نادری، ۱۳۹۱: ۴۶ به نقل از حاجی رحیمی، ۱۳۸۶: ۱۲). مزیت نسبی یکی از معیارهای مهم اقتصادی در جهت برنامه‌ریزی در تولید و فاکتور مهم در شناخت توانایی‌های بالقوه و بالفعل و نشانگر توانایی کشور در تولید محصول با هزینه‌های کمتر است. اصل مزیت نسبی، بیان می‌کند که کل تولید گروهی از افراد، یک اقتصاد یا گروهی از ملت‌ها زمانی ماکزیمم است که تولید هر کالا توسط فرد یا بنگاهی انجام شود که کمترین هزینه فرصت را دارد (پیران و اسکویی، ۱۳۹۴: ۴۲). به علت امکانات بالقوه منطقه‌ای، توسعه‌یافتگی در بین مناطق مختلف کشور در بخش‌های صنعتی، کشاورزی و خدمات با یکدیگر متجانس نبوده و این امر، ضرورت مطالعه بخش‌های مختلف اقتصادی را در بین مناطق مختلف کشور اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. این امر بیانگر آن است که اگرچه توجه به سیاست‌های کلان در امر سیاست‌گذاری منطقه‌ای به عنوان یک اصل کلی پذیرفته شده است، اما بدان معنی نیست که آنچه در سطح ملی مناسب است، برای تمامی مناطق نیز مفید واقع می‌شود. عدم توجه به همین نکته، یعنی نادیده گرفتن استعدادها، توانایی‌ها و مزیت‌های نسبی هر منطقه در زمینه فعالیت‌های اقتصادی باعث شده که سرمایه‌گذاری‌ها متناسب با امکانات و ظرفیت‌های بالقوه مناطق صورت نگیرد و با وجود اجرای برنامه‌های متعدد توسعه در سطح ملی، همچنان روند توسعه‌نیافتگی و نابرابری میزان توسعه در بین مناطق تداوم داشته باشد (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۴: ۲۳).

نظریه‌ها و دیدگاه‌ها مرتبط با پژوهش

اتخاذ یک استراتژی توسعه منطقه‌ای الزام اولیه برای اجرای موفق برنامه‌های توسعه منطقه‌ای است. در عرصه بین‌المللی، دو مدل غالب وجود دارد: قطب رشد و مدل انتشار در کنار مدل توسعه یکپارچه محلی- درونی. استراتژی اول، اشاره به جذب فعالیت‌ها و تمرکز رشد اقتصادی در قطب‌ها دارد. جایی که انتظار بر این است که آثار و منافع توسعه به پیرامون پخش شده و تسری یابند. مدل دوم به توسعه فضایی منسجم اشاره دارد که بر پایه استفاده از پتانسیل درونی مناطق است (Christofakis and Papadaskalopoulos, 2011: 6). چند نمونه از دیدگاه‌ها و نظریه‌های مرتبط با موضوع پژوهش عبارت‌اند از:

قطب رشد

هدف از ایجاد قطب رشد در کشورهای در حال توسعه، ایجاد تحرک اقتصادی در مناطق توسعه نیافته و محروم و کمک به رشد و پیشرفت آن‌ها در جنبه‌های مختلف است. کم توجهی به روند متناسب‌سازی فعالیت‌های صنعتی با روندهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مناطق، باعث ایجاد رشد نامتوازن، مشکلات پیچیده، کندی پیشرفت مراحل توسعه و از همه مهم‌تر، از دست رفتن زمان به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه غیرقابل برگشت برای جبران نابسامانی‌ها خواهد بود (عنبری و ملاکی، ۱۳۸۹: ۸۸). نظریه قطب رشد، بر دو اثر استوار است: یکی اثرات تمرکز و دیگری اثرات پخش. بدین صورت که رشد همزمان در همه جا اتفاق نمی‌افتد، بلکه در نقاط یا قطب‌های توسعه اتفاق می‌افتد که از قدرت جاذبه بالایی برخوردارند (اثر تمرکز). این نقاط توسعه را در کانال‌هایی پخش می‌کنند که کل اقتصاد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (اثر پخش) (زیاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۴).

رویکرد شبکه محلی، توسعه

روستاشهری (منظومه کشت شهری)^۱

در این رویکرد، شهر و روستا هریک دارای نقش‌های مکمل یکدیگر هستند؛ به گونه‌ای که روستاها مواد اولیه مورد نیاز شهرها و نواحی شهری نیز، نیازهای خدماتی و صنعتی روستاها را برآورده می‌کنند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱۹۹؛ 2015: 35, Jahani and Ahmadian; Oryzanti et al, 2018: 437). معنی این کار آن است که به‌جای سرمایه‌گذاری در شهرها و تشویق انتقال روستاییان به آنجا، با سرمایه‌گذاری در نواحی روستایی، آبادی‌های کنونی را متحول سازیم و ترکیب جدیدی به آن‌ها بدهیم که آن را روستاشهر یا شهرکشاورزی می‌نامیم. این استراتژی بر خوداتکایی و استقلال هر ناحیه روستاشهری تأکید دارد (جمعه‌پور، ۱۳۸۷: ۱۰۸). توسعه ناحیه کشت شهری با هدف افزایش تولید محصولات کشاورزی و فروش و بازاریابی آن‌ها، حمایت از رشد صنایع کوچک و متوسط و تشویق به تنوع در فعالیت‌های اقتصادی متکی بر افزایش ارزش محصولات تولیدی کشاورزی و در واقع رشد و تبدیل کشاورزی سنتی به صنعت کشاورزی است (Oryzanti et al, 2018: 437).

استراتژی مراکز رشد^۲

مفهوم مراکز رشد از مفهوم اولیه قطب‌های رشد گرفته شده است که این قطب‌ها، مراکز قدرت اقتصادی هستند؛ اما نه ضرورتاً متمرکز در مراکز جغرافیایی معین. میسر^۳ به این نتیجه رسیده بود که فاصله اقتصادی و اجتماعی بین روستاها با نواحی شهری واقعاً زیاد است و این فاصله فقط با ظهور جوامع روستاشهری که از نظر اجتماعی نزدیک به روستاها، اما از نظر اقتصادی و سازمان‌یافتگی بیشتر شبیه به

1 Agropolitan approach development

2 Growth center strategy

3 Misra

نظریه مزیت نسبی ریکاردو

تئوری مزبور بیان می‌کند که حتی اگر کشوری در تولید هر دو کالا دارای عدم‌مزیت مطلق در مقایسه با کشور دیگری باشد، داد و ستد می‌تواند برای هر دو کشور منفعت داشته باشد. بدین‌صورت کشوری که دارای کارایی کمتر است، باید در تولید و صدور کالایی تخصص یابد که در آن عدم‌مزیت مطلق کمتری دارد. به عبارت دیگر، آن کشور در تولید آن کالا از مزیت نسبی برخوردار است. درمقابل، این کشور باید کالایی وارد کند که از عدم‌مزیت مطلق بیشتری برخوردار است و به‌عبارتی آن کالا عدم‌مزیت نسبی دارد. (زراعتکار و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۹ به نقل از تفضلی، ۱۳۹۴: ۱۴۹) در این راستا در پژوهش حاضر با هدف تعیین سطح پایداری روستایی و توان روستاهای دارای مزیت در جهت ایجاد فضای همگن عملکردی، مدل مفهومی پژوهش براساس (شکل ۱) طراحی شد.

شهرها باشند، قابل کاهش است. ایده مراکز رشد به معنی ایجاد تمرکز در سطح محدودتر و سطوح پایین‌تر سلسله‌مراتب سکونتگاه‌ها است؛ به عبارت دیگر، میسر از این سه شکل توزیع سطح توسعه، یعنی: تمرکز کامل، عدم‌تمرکز کامل و تمرکز غیرمتمرکز یا محدود، شق سوم را به‌عنوان راهبرد مناسب، برمی‌گزیند؛ زیرا معایب دو گزینه دیگر، مانند تمرکز رشد و توسعه قطبی یا پراکندگی رشد را ندارند و از نظر مکانی نیز با ایجاد نظامی از کانون‌های رشد که بر حسب سلسله‌مراتب، مرتب شده‌اند، همه نقاط جمعیتی به اندازه کافی رشد و توسعه می‌یابند (جمعه‌پور، ۱۳۸۷: ۱۲۵-۱۲۸).

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی، به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی است در پژوهش حاضر نیز پس از شناسایی روستاهای پایدار و دارای توان اقتصادی شهرستان سروآباد، وضع موجود و چرایی تعیین‌شدن روستاهای پایدار در سطح شهرستان ارائه می‌شوند. همچنین با مشخص‌شدن مزیت‌های روستاها به روش توصیفی، به صورت تحلیلی نیز چگونگی بهره‌مندی از آن‌ها در یک فضای عملکردی ارائه می‌شود. همچنین تحقیق از لحاظ گردآوری اطلاعات ترکیبی از روش اسنادی-پیمایشی است. رویکرد حاکم بر پژوهش، رویکردی آمیخته از هر دو روش کمی و کیفی است. بدین ترتیب در بخش کمی به روش تاپسیس و مقایسه دودویی، به عنوان روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره و ابزارهای توزیع فضایی حاصل از توابع ریاضی در نرم‌افزار Arc Gis، روستاهای دارای مزیت و توان نقش‌آفرینی منطقه شناسایی و سپس در بخش کیفی با تشکیل تیم دلفی، روستاهای پایدار و دارای مزیت منطقه در راستای نقش‌آفرینی در توسعه منطقه‌ای تدوین شد. همچنین، شناسایی مزیت‌های روستاها و دسته‌بندی آن‌ها نیز، به صورت کیفی (دیدگاه گروه دلفی پژوهش و بازدیدهای میدانی) انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را افرادی از مدیران محلی روستاهای شهرستان (دهیاران) و نیز متخصصان و آگاهان بومی، دربرگیرنده مسئولان اجرایی، مدیریتی و متخصصان توسعه روستایی آشنا به شرایط منطقه شامل می‌شود. در راستای دستیابی به اهداف تحقیق

نیاز بود که تیم کارشناسی پژوهش یا همان تیم دلفی تحقیق تشکیل شود. به منظور تحقق این امر، از میان جامعه آماری مورد نظر پژوهش به روش هدفمند، ۲۴ نفر انتخاب شدند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو روش تحلیل کیفی و تحلیل کمی استفاده شده است. همچنین در پژوهش حاضر از میان الگوهای آمار فضایی در سیستم اطلاعات جغرافیایی از الگوی خودهمبستگی فضایی موران (spatial autocorrelation) بهره گرفته شده است. این ابزار نشان می‌دهد که الگوی پراکنش عوارض با در نظر گرفتن مقادیر خصیصه مورد مطالعه از الگوی خوشه‌ای یا پراکنده برخوردار هستند (عسگری، ۱۳۹۰: ۶۱). نتیجه حاصل از خروجی نهایی در این ابزار نشان می‌دهد که الگوی مشاهده شده دارای توزیعی به شیوه تصادفی، خوشه‌ای یا پراکنده است. همچنین از روش کیفی در جمع‌بندی ادبیات تحقیق در زمینه‌هایی از قبیل: تدوین متغیرها و شاخص‌ها و نتیجه‌گیری نهایی، تعیین مزیت‌ها و تحلیل وضعیت عملکرد روستاهای پایدار در راستای ایفای نقش مرکزیت در راستای تسریع توسعه منطقه‌ای در سطح شهرستان سروآباد بهره گرفته شد. در ادامه وضعیت پایداری اقتصادی در منطقه مورد مطالعه در قالب شاخص اقتصادی در نظر گرفته شدند. در مرحله بعد، برای هر یک از این شاخص‌ها تعدادی متغیر در نظر گرفته شد که در جدول ۲ آورده شده‌اند که در مجموع، ۱۷ متغیر کمی و کیفی در سطح روستاهای منطقه مورد سنجش واقع شدند.

جدول ۲. شاخص‌ها و متغیرهای مورد سنجش اندازه‌گیری قابلیت‌های روستاهای منطقه

شاخص	متغیرها
اقتصادی	درصد شاغلان، درصد شاغلان زن، درصد شاغلان زن به مرد، معکوس بار تکفل، توانایی پس‌انداز، میزان درآمد، ارزش اقتصادی زمین و مسکن نسبت به روستاهای اطراف، ثبات درآمد، توان و تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری در روستا، تنوع محصولات تولیدی، میزان تأمین نیازهای ضروری از روستا، راندمان تولید در بخش‌های مختلف کشاورزی، درآمد دهیاری، تنوع منابع درآمدی، تعداد کسب و کار خرد مستقل در روستا، تمایل و توان مردم در دریافت و بازپرداخت وام، میزان سرمایه‌های روستاییان در خارج از روستا.

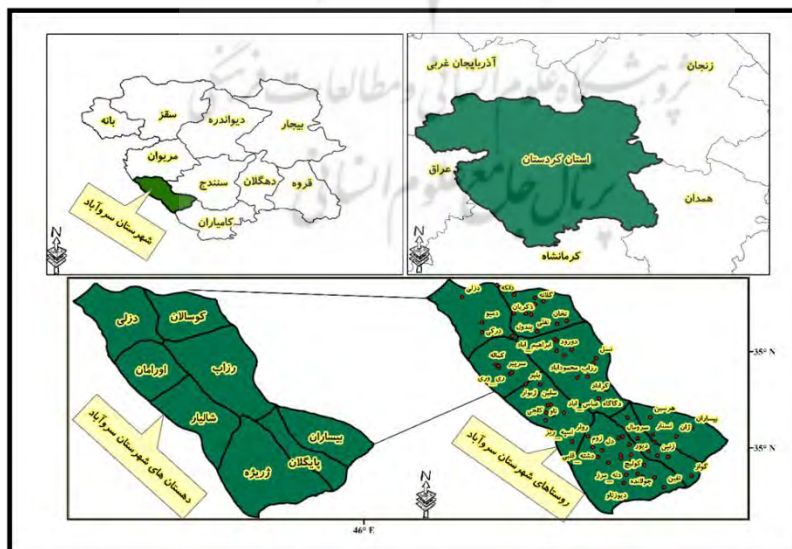
(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان سروآباد با مساحت ۱۱۶۸/۴ کیلومتر مربع در جنوب غربی استان کردستان قرار گرفته و از شمال به شهرستان مریوان، از شمال غرب به کشور عراق، از غرب و جنوب به استان کرمانشاه و از شرق به شهرستان سنندج محدود می‌شود. شکل ۱ شهرستان سروآباد براساس آخرین تقسیمات سیاسی-اداری کشور تا پایان سال ۱۳۹۵ دارای دو بخش مرکزی و اورامان و دو شهر به نام‌های سروآباد و اورامان تخت و هشت دهستان و ۷۴ آبادی دارای سکنه بوده است. روند تحول رشد جمعیت شهرستان سروآباد با توجه به اینکه تا سال ۱۳۸۱ به عنوان بخشی از شهرستان مریوان محسوب می‌شد و همه آمارها در قالب شهرستان مریوان است، مشکل می‌باشد. جمعیت شهرستان در سال ۱۳۸۵، ۵۳۹۹۲ نفر و در سال ۱۳۹۰، به ۴۹۸۴۱ نفر کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۵ نیز جمعیت شهرستان ۴۴۹۴۰ نفر بوده که از این تعداد ۸۲۹۷ نفر ساکن نقاط شهری، ۳۶۶۴۳ نفر نیز، ساکن در ۷۴ نقطه روستایی بوده‌اند (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی

نفوس و مسکن شهرستان سروآباد، ۱۳۹۵). بر این اساس، روستائینی در این شهرستان ۷۱/۵۴ درصد می‌باشد. از میان این جمعیت روستایی، با تقسیم میزان جمعیت روستاها در سه طبقه کم جمعیت (کمتر از ۱۵۰ نفر)، جمعیت متوسط (۱۵۱-۵۰۰ نفر) و پرجمعیت (بیشتر از ۵۰۱ نفر)، ۴۳ روستا معادل ۵۸/۱۰ درصد در طبقه پرجمعیت، ۲۴ روستا معادل ۳۲/۴۳ درصد در طبقه جمعیتی متوسط و ۷ روستا معادل ۹/۴۵ درصد از کل روستاها در طبقه کم جمعیت جای می‌گیرند (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰ بر اساس مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان سروآباد، ۱۳۹۵).

ناحیه مورد مطالعه از دو عرصه پایکوهی و کوهستانی تشکیل شده است. با توجه به نحوه استقرار سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سروآباد، ۸۲ درصد این سکونتگاه‌ها در قسمت کوهستانی-دره‌های عمیق و ۱۸ درصد در قسمت دامنه‌ای و دشتی واقع شده‌اند. این ناحیه به لحاظ تاریخی و سابقه سکونت مخصوصاً بخش اورامان، دارای قدمت طولانی است.

شکل ۲. موقعیت سیاسی دهستان‌های شهرستان سروآباد.

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

یافته‌های تحلیلی

تحلیل پایداری سکونتگاه‌های روستایی بر اساس

عوامل اقتصادی

در این بخش به منظور تعیین نقاط بهینه یا روستاهای دارای توان اقتصادی، در ابتدا از تکنیک تاپسیس بهره گرفته شد. بر این اساس به شرح جداول زیر با توجه به وضعیت روستاهای منطقه در سرشماری ۱۳۹۵ و ارزیابی کیفی گروه تخصصی پژوهش، بر اساس متغیرهای در نظر گرفته شده در هر شاخص؛ ماتریس داده‌های اولیه تشکیل و سیر مراحل تا تعیین وزن و

رتبه نهایی پایداری روستاها در هر شاخص انجام پذیرفت.

به منظور سنجش وضعیت پایداری روستاهای شهرستان در شاخص اقتصادی، در ابتدا نیاز بود که ماتریس داده‌های اولیه تشکیل شود که در این راستا نیز، اقدام به تشکیل شد. سپس با نرمال کردن داده‌ها، نوبت به وزن‌دهی به آن‌ها رسید که وزن‌های نسبی متغیرها با قضاوت دودویی و شفاهی کارشناسان در ماتریس ۱۷×۱۷ با قضاوت شفاهی کارشناسان انجام و با روش میانگین هندسی، اوزان نسبی به شرح جداول ۳ و ۴، محاسبه شدند.

جدول ۳. مقایسه زوجی متغیرهای شاخص پایداری اقتصادی

متغیرها	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇
X1 میزان تأمین نیازهای ضروری از روستا		$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{9}$
X2 میزان درآمد	8		2	3	3	3	4	4	4	5	6	7	8	5	3	9	$\frac{1}{2}$
X3 ثبات درآمد	7	$\frac{1}{2}$		3	3	2	3	3	3	4	6	6	8	5	3	8	$\frac{1}{3}$
X4 تنوع منابع درآمدی	5	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$		3	3	2	2	4	5	5	7	4	2	8	$\frac{1}{4}$	
X5 توانایی پس‌انداز	4	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$		2	3	2	2	3	5	5	7	3	2	5	$\frac{1}{4}$
X6 تعداد کسب‌وکار خرد	4	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$		2	2	2	3	4	5	5	3	2	5	$\frac{1}{4}$
X7 توان و تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری	4	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$		2	2	2	3	4	5	3	2	5	$\frac{1}{5}$
X8 شاغلان زن	3	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		2	2	3	4	5	3	2	3	$\frac{1}{5}$

X9 راندمان تولید	۳	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		۲	۳	۳	۴	۳	۲	۳	$\frac{1}{5}$
X10 بار تکفل	۳	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		۳	۳	۴	۳	۲	۲	۲	$\frac{1}{6}$
X11 دریافت و بازپرداخت وام	۲	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$		۳	۳	۲	۲	۲	۲	$\frac{1}{7}$
X12 تنوع محصولات تولیدی	۲	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$		۲	۲	۲	۲	۲	$\frac{1}{8}$
X13 سرمایه‌های روستاییان خارج از روستا	۲	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$		۱	۲	۱	۱	$\frac{1}{8}$
X14 درصد شاغلان زن به مرد	۲	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	۱		۲	۲	۲	$\frac{1}{6}$
X15 درآمد دهیاری	۲	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		۲	$\frac{1}{4}$
X16 ارزش اقتصادی زمین	۲	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	۱	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$			$\frac{1}{9}$
X17 درصد شاغلان	۹	۲	۳	۴	۴	۴	۵	۵	۵	۶	۷	۸	۸	۶	۴	۹	۹	

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

در ادامه مطابق با مقایسه‌های زوجی انجام شده، وزن نسبی متغیرهای پایداری اقتصادی به شرح جدول زیر محاسبه شد.

جدول ۴. وزن نسبی متغیرهای شاخص اقتصادی

شاخص	ردیف	متغیر	وزن	ردیف	متغیر	وزن	ردیف	متغیر	وزن
اقتصادی	۱	میزان تأمین نیازهای ضروری از روستا	۰.۰۱۳	۷	توان و تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری	۰.۰۴۶	۱۳	میزان سرمایه‌های روستاییان خارج از روستا	۰.۰۱۴
	۲	میزان درآمد	۰.۱۴۹	۸	درصد شاغلان زن	۰.۰۴۹	۱۴	درصد شاغلان زن به مرد	۰.۰۱۹
	۳	ثبات درآمد	۰.۱۲۰	۹	راندمان تولید	۰.۰۴۳	۱۵	درآمد دهیاری	۰.۰۱۴
	۴	تنوع منابع درآمدی	۰.۰۹۰	۱۰	بار تکفل	۰.۰۲۹	۱۶	ارزش اقتصادی زمین و مسکن	۰.۰۱۴
	۵	توانایی پس‌انداز	۰.۰۷۲	۱۱	دریافت و بازپرداخت وام	۰.۰۲۳	۱۷	درصد شاغلان	۰.۱۹۳
	۶	تعداد کسب‌وکار خرد مستقل	۰.۰۶۴	۱۲	تنوع محصولات تولیدی	۰.۰۳۹			

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

از روستاها، از مقادیر ایده آل و ضدایده آل، نتایج رتبه بندی و وزن نهایی هر یک از روستاها به شرح جدول ۵ محاسبه شد. محاسبه وزن ها نشان می دهد که به ترتیب، روستاهای دزلی، درکی، بیساران، سلین و دل، دارای بیشترین وزن نسبی یا به عبارتی، میزان پایداری بیشتر اقتصادی نسبت به سایر روستاها هستند.

با نگاهی به جدول ۴، مشخص می شود که متغیرهای درصد شاغلان، میزان درآمد و ثبات درآمد، دارای بیشترین وزن های نسبی یا به عبارتی دیگر، بیشترین اهمیت را در تعیین وضعیت پایداری اقتصادی روستاهای مورد بررسی دارند. در نهایت، پس از تشکیل ماتریس بی مقیاس موزون و تعیین میزان تفاوت هر یک

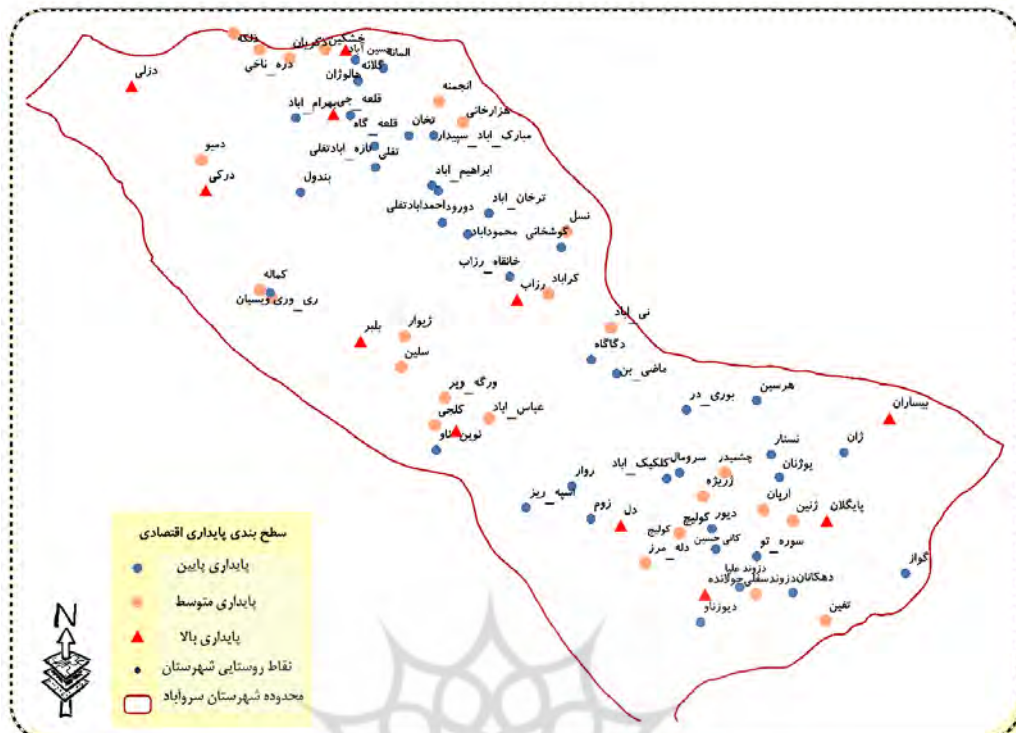
جدول ۵. مقادیر ایده آل، ضدایده آل و وزن نهایی هر یک از روستاها در شاخص پایداری اقتصادی

رتبه	روستاها	وزن نهایی	ایده آل منفی	ایده آل مثبت	رتبه	روستاها	وزن نهایی	ایده آل منفی	ایده آل مثبت
۱	دزلی	۰.۶۳۱۳۸۲	-۰.۳۶۷۸	-۰.۲۱۴۷۳	۳۷	نستار	۰.۲۷۶۷۱۶	-۰.۱۵۴۲۱	-۰.۴۰۳۰۸
۲	درکی	۰.۶۲۷۲۱۸	-۰.۳۲۶۷	-۰.۱۹۶۱۷	۳۸	سرومال	۰.۲۷۵۸۳۱	-۰.۱۵۱۰۹	-۰.۳۹۶۶۷
۳	بیساران	۰.۶۰۶۰۲	-۰.۳۶۱۲۱	-۰.۲۳۴۸۳	۳۹	ناو	۰.۲۷۵۷۳	-۰.۱۵۴۸۳	-۰.۴۰۶۶۹
۴	سلین	۰.۵۹۷۰۱۷	-۰.۳۷۵۷۲	-۰.۲۵۳۶۱	۴۰	کانی حسین	۰.۲۷۱۶۵۳	-۰.۱۴۹۹۸	-۰.۴۰۲۱۳
۵	دل	۰.۵۸۳۴۶۵	-۰.۲۹۳۶۸	-۰.۲۰۹۶۶	۴۱	ابراهیم آباد	۰.۲۷۰۰۰۹	-۰.۱۴۷۱۹	-۰.۳۹۷۹۵
۶	رزلب	۰.۵۶۶۸۶۴	-۰.۳۲۸۴۷	-۰.۲۵۰۹۸	۴۲	دکگاه	۰.۲۶۹۶۰۴	-۰.۱۴۷۲۹	-۰.۳۹۹۶۳
۷	پایگلان	۰.۵۴۲۱۴۱	-۰.۳۱۲۵۲	-۰.۲۶۳۹۳	۴۳	دزوند علیا	۰.۲۶۶۵۸۴	-۰.۱۴۷۱	-۰.۴۰۶۷
۸	قلعه چی	۰.۴۹۹۰۷	-۰.۲۷۵۵۷	-۰.۲۷۶۶	۴۴	دیوزناو	۰.۲۶۶۱۱۸	-۰.۱۴۸۴۹	-۰.۴۰۹۵
۹	حسین آباد	۰.۴۹۱۷۵۸	-۰.۲۵۳۲۶	-۰.۲۶۱۷۵	۴۵	ری وری	۰.۲۶۴۰۷۲	-۰.۱۴۲۴۵	-۰.۳۹۶۹۹
۱۰	یلیر	۰.۴۸۹۳۲۵	-۰.۲۶۳۳۳	-۰.۲۷۳۷۷	۴۶	گوشخانگی	۰.۲۵۵۹۷۶	-۰.۱۳۸۱۸	-۰.۴۰۱۶۵
۱۱	جولانده	۰.۴۷۸۲۶۹	-۰.۲۵۳۲۹	-۰.۲۷۹۶۹	۴۷	هرسین	۰.۲۵۳۴۳۵	-۰.۱۳۹۴	-۰.۴۱۰۶۳
۱۲	نوبین	۰.۴۷۵۲۴۱	-۰.۲۸۲۱۶	-۰.۳۱۱۵۶	۴۸	قلعه گاه	۰.۲۴۸۳۱۲	-۰.۱۳۴۲۴	-۰.۴۰۶۳۶
۱۳	ورگه ویر	۰.۴۶۶۰۴۴	-۰.۳۲۱۰۷	-۰.۳۶۷۸۵	۴۹	آمانه	۰.۲۳۳۲۳۴	-۰.۱۲۶۳۴	-۰.۴۱۵۳۵
۱۴	انجمه	۰.۴۵۴۴۱۸	-۰.۲۸۸۶۴	-۰.۳۴۶۵۵	۵۰	سیدار	۰.۲۳۳۲۱۶	-۰.۱۳۰۳	-۰.۴۲۸۴۲
۱۵	کولنج	۰.۴۵۲۸۷۱	-۰.۳۰۵۲	-۰.۳۶۸۷۲	۵۱	روار	۰.۲۳۲۸۶۶	-۰.۱۳۷۵۸	-۰.۴۲۰۲۸
۱۶	ژین	۰.۴۵۲۵۲۹	-۰.۲۵۲۶۵	-۰.۳۰۵۶۶	۵۲	زوم	۰.۲۲۹۷۸۹	-۰.۱۳۶۲۹	-۰.۴۲۳۲۹
۱۷	دله مرز	۰.۴۴۵۴۷۱	-۰.۲۳۰۸۵	-۰.۲۸۷۳۶	۵۳	زان	۰.۲۲۸۶۳	-۰.۱۳۲۸۵	-۰.۴۱۴۴۸
۱۸	ژریزه	۰.۴۱۹۱۲۸	-۰.۲۴۲۳۱	-۰.۳۳۵۸۱	۵۴	هالوزان	۰.۲۱۶۸۱۴	-۰.۱۱۶۵۱	-۰.۴۲۰۸۵
۱۹	هزارخانگی	۰.۴۱۷۸۵۲	-۰.۲۳۰۷	-۰.۳۲۱۶	۵۵	بهرام آباد	۰.۲۱۱۶۸۳	-۰.۱۱۴۵۶	-۰.۴۲۴۶۱
۲۰	دمبو	۰.۴۰۲۶۶۶	-۰.۲۱۲۸۷	-۰.۳۱۴۵۹	۵۶	خانقاه رزلب	۰.۲۱۰۳۶۵	-۰.۱۱۶۳۱	-۰.۴۲۴۶۶
۲۱	آریان	۰.۴۰۱۹۶	-۰.۲۰۶۸۹	-۰.۳۰۷۸۲	۵۷	تقلی	۰.۲۰۹۶۳۴	-۰.۱۱۳۰۸	-۰.۴۲۴۸۶
۲۲	کماله	۰.۳۸۲۳۱	-۰.۲۱۲۵۷	-۰.۳۳۴۴۵	۵۸	سوره تو	۰.۲۰۷۱۸۳	-۰.۱۱۲۱۵	-۰.۴۲۹۱۴
۲۳	تفین	۰.۳۵۷۹۶۲	-۰.۲۰۹۸۶	-۰.۳۷۶۴	۵۹	بوری در	۰.۲۰۳۲۳۱	-۰.۱۰۹۰۶	-۰.۴۲۷۵۸
۲۴	ژبوار	۰.۳۵۵۳۳۱	-۰.۲۰۷۲۱	-۰.۴۷۵۹۴	۶۰	گلانه	۰.۱۹۲۹۹	-۰.۱۰۴۴۹	-۰.۴۳۶۹۵
۲۵	نسل	۰.۳۴۲۶۵۴	-۰.۱۹۴۹۱	-۰.۳۷۳۹۱	۶۱	ترخان آباد	۰.۱۸۹۰۶۲	-۰.۱۰۱۲۵	-۰.۴۳۴۲۹
۲۶	دره ناخی	۰.۳۳۹۱۸۴	-۰.۱۸۷۱۷	-۰.۳۶۶۶۵	۶۲	تازه آبسطی	۰.۱۸۷۷۳۹	-۰.۱۰۰۳۱	-۰.۴۳۳۹۸
۲۷	دزوند سف	۰.۳۳۵۰۲۹	-۰.۱۹۷۵۶	-۰.۳۹۲۱۳	۶۳	دورود	۰.۱۸۳۴۸	-۰.۰۹۸۲۶	-۰.۴۳۷۲۹
۲۸	خشکین	۰.۳۳۴۱۷۵	-۰.۱۹۶۵۹	-۰.۳۹۱۶۹	۶۴	احمد آباد	۰.۱۷۸۶۵۳	-۰.۰۹۶۸۷	-۰.۴۳۶۱۶
۲۹	کلجی	۰.۳۳۳۲۰۶	-۰.۱۸۴۴۷	-۰.۳۶۹۱۵	۶۵	یوزنان	۰.۱۷۶۹۰۵	-۰.۰۹۵۴۴	-۰.۴۴۴۰۷
۳۰	عباس آباد	۰.۳۲۴۷۵۷	-۰.۱۸۱۸۹	-۰.۳۷۸۱۹	۶۶	ماقی بن	۰.۱۷۶۸۰۲	-۰.۰۹۴۴۴	-۰.۴۳۹۷۱
۳۱	ذکریان	۰.۳۱۷۲۲۴	-۰.۱۷۵۵۹	-۰.۳۷۷۹۴	۶۷	دیور	۰.۱۷۲۱۱۵	-۰.۰۹۱۶۵	-۰.۴۳۹۸۷
۳۲	وسیان	۰.۳۰۵۳	-۰.۱۶۶۷۸	-۰.۳۷۹۵	۶۸	پندول	۰.۱۶۹۴۷	-۰.۰۹۰۶۱	-۰.۴۴۴۰۵
۳۳	نی آباد	۰.۳۰۳۸۴۳	-۰.۱۶۹۵	-۰.۳۸۸۳۴	۶۹	تخان	۰.۱۶۵۵۹۱	-۰.۰۸۸۹۲	-۰.۴۴۸۰۸
۳۴	ذکله	۰.۲۹۷۵۰۲	-۰.۱۶۵۸۶	-۰.۳۹۱۶۶	۷۰	گواز	۰.۱۵۵۲۸۵	-۰.۰۸۲	-۰.۴۴۴۰۵
۳۵	کرآباد	۰.۲۸۵۱۵۹	-۰.۱۵۸۲۴	-۰.۳۹۶۶۷	۷۱	دهکاتان	۰.۱۲۹۹۴۷	-۰.۰۶۸۲۲	-۰.۴۵۴۷۳
۳۶	چشمیدر	۰.۲۸۴۳۵۴	-۰.۱۵۳۴۹	-۰.۳۸۶۳	۷۲	ککلیک آباد	۰.۰۶۴۵۳۹	-۰.۰۳۳۲۶	-۰.۴۸۲۰۳

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

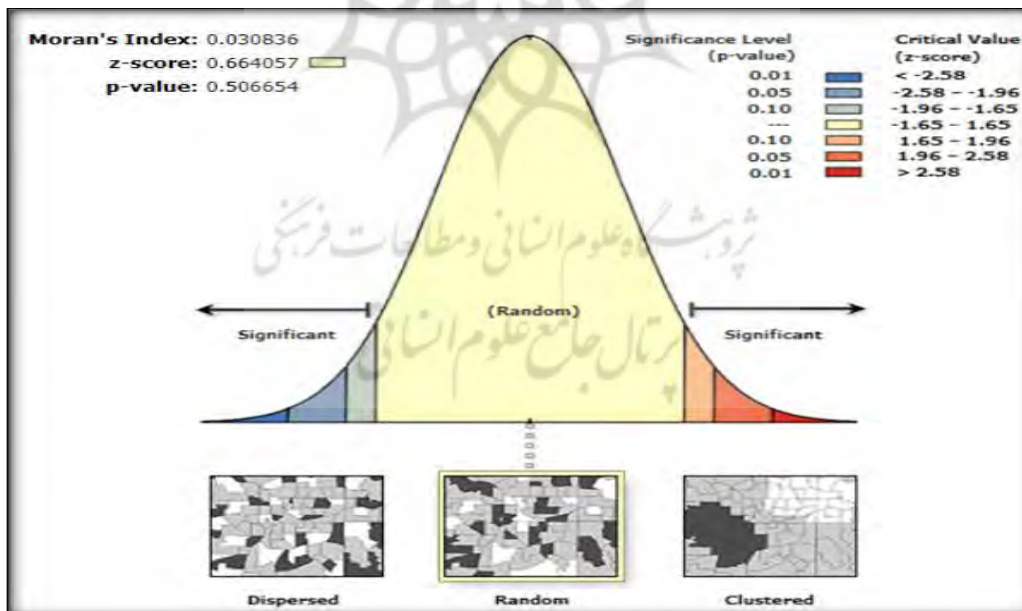
به لحاظ پایداری هستند که اگر برای بهبود وضعیت پایداری آن‌ها به سرعت، برنامه‌های کاربردی و راهکارهای عملیاتی تدوین و اجرا نشود، این روستاها نیز به روستاهای ناپایدار بدل می‌شوند. از سویی دیگر، زیادبودن تعداد روستاهای نیمه پایدار می‌تواند به‌عنوان فرصتی برای به پایداری رساندن و توزیع متوازن منطقه‌ای باشد؛ زیرا نیاز به سرمایه‌گذاری کمتری بوده و می‌توان با اجرای راهکارهای عملیاتی مناسب به سرعت سطح پایداری منطقه را به سطح رضایت‌بخشی ارتقا داده و این‌چنین به توسعه متوازن منطقه‌ای دست یافت.

مطابق با وزن‌های نسبی به‌دست آمده، وضعیت توزیع میزان پایداری اقتصادی روستاهای منطقه سروآباد در سه طبقه پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار با بهره‌گیری از ابزار لکه‌های داغ و شاخص موران انجام گرفت. نتایج حاصل (اشکال ۲ و ۳) نشان می‌دهند که توزیع وضعیت پایداری اقتصادی در میان روستاهای شهرستان سروآباد به صورت الگوی توزیع تصادفی و نرمال است و این بدین معنی است که لکه‌های داغ یا به عبارتی روستاهایی که دارای بیشترین میزان پایداری هستند، لکه‌های سرد یعنی روستاهایی که دارای بیشترین میزان ناپایداری اقتصادی هستند و روستاهایی که در حالتی بینابین یعنی نیمه پایدار قرار گرفته‌اند، به صورت برابر و بدون تراکم در منطقه‌ای خاص و پراکندگی معنی‌دار در سراسر منطقه در سطح شهرستان سروآباد توزیع یافته‌اند. این امر به معنی امکان تسهیل جریان توسعه، سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی به‌منظور هدایت منافع اقتصادی از روستاهای پایدار به روستاهای ناپایدار با عدالت فضایی و برابر، برای همه روستاهای شهرستان است که قدر مسلم، حصول توسعه منطقه‌ای را به دلیل توزیع رضایت‌بخش مراکز رشد اقتصادی، تسهیل می‌کند. وضعیت پایداری اقتصادی نشان می‌دهد که در سطح پایدار، ۱۱ روستا از ۷۲ روستای منطقه جای گرفتند، یعنی کمتر از ۱۶ درصد کل روستاهای شهرستان که درصد اندکی است. ۲۵ روستا نزدیک به ۳۵ درصد روستاهای منطقه در طبقه نیمه پایدار توزیع یافته و ۵۰ درصد به‌عنوان بیشترین درصد (۳۶ روستا) نیز در طبقه ناپایدار جای گرفته‌اند. این شیوه توزیع پایداری توسعه در سطح منطقه، می‌تواند هم فرصت و هم تهدیدی برای توسعه پایدار منطقه‌ای شهرستان سروآباد باشد؛ زیرا از یک‌سو تعداد زیاد روستاهایی که در وضعیت نیمه پایدار قرار دارند بدین معنی است که بیشترین روستاهای منطقه دارای وضعیت شکننده‌ای

شکل ۳. شیوه توزیع پایداری اقتصادی روستاهای شهرستان سروآباد در ابزار لکه‌های داغ

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

شکل ۴. توزیع فضایی وضعیت پایداری اقتصادی با بهره‌گیری از ابزار توزیع فضایی موران

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

شناسایی توان‌ها و مزیت‌های نسبی روستاها

در این مرحله به شناسایی مزیت‌های نسبی کارکردی در روستاها، یعنی فعالیت‌هایی که با پرداختن به آن فعالیت، روستا می‌تواند به منافع بیشتری نسبت به سایر روستاها دست یافته و به عبارت دیگر، این فعالیت می‌تواند به برند روستا بدل شده و نسبت به سایر روستاها با کمیت و کیفیت بیشتری تولید و عرضه شود، پرداخته شد. در این راستا نیز با توجه به بازدیدهای میدانی، دیدگاه گروه دلفی پژوهش، نظرخواهی از آگاهان محلی و جهاد کشاورزی شهرستان، همان‌طور که در جدول زیر (۶) نشان داده شده است، در وهله اول، مهم‌ترین کارکردهای اقتصادی و توان‌های روستاها که در حال حاضر در سطح روستاها وجود دارند، شناسایی شده و سپس با توجه به کمیت و کیفیت تولید محصول، ارائه خدمت یا فعالیت‌های اقتصادی در آن روستا نسبت به سایر روستاها هم‌جوار، شناخته شده بودن روستا در انجام آن فعالیت یا تولید محصولی مشخص، تعداد افراد شاغل و تخصص آن‌ها در تولید کالا یا ارائه آن خدمت و نیز وضعیت بهره‌مندی روستاها از زیرساخت‌های لازم با اجماع نظری گروه دلفی پژوهش، یکی از فعالیت‌ها یا خدمات انجام گرفته در سطح روستا به‌عنوان مزیت نسبی آن روستا در جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی تعیین شد. همان‌طور که نتایج ارائه شده در جدول زیر نشان می‌دهد، با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی، موقعیت طبیعی و نسبی جغرافیایی شهرستان سروآباد، توان‌های این شهرستان را می‌توان در سه عرصه کشاورزی، فعالیت‌های خدماتی و تولیدی-صنعتی (کسب‌وکارهای تولیدی خُرد) دانست که این امر، پتانسیل بسیار مطلوبی را در جهت تنوع‌بخشی و تأمین معیشت پایدار روستاییان منطقه فراهم می‌آورد. در ابتدا با نگاهی به یافته‌ها می‌توان پی برد که کشاورزی به‌عنوان مهم‌ترین مزیت نسبی در شهرستان سروآباد

بوده و می‌تواند محور توسعه و تأمین معیشت روستاهای شهرستان باشد. از میان فعالیت‌های متعدد مرتبط با کشاورزی که در روستاهای منطقه پتانسیل‌های مطلوبی در جهت توسعه آن‌ها وجود دارد، باغداری به‌عنوان محور توسعه کشاورزی در بیشتر روستاهای شهرستان، دارای پتانسیل و مطلوبیت است. در واقع توپوگرافی شهرستان سروآباد متأثر از چین‌خوردگی‌های زاگرس که توپوگرافی ویژه‌ای، حاصل از تلفیق کوهستان و دشت‌های میان‌کوهی را سبب شده است؛ موجب شده که در وهله اول، فعالیت‌های باغی در مناطق ناهموار و سپس در دشت‌های شهرستان نیز، فعالیت‌های زراعی (بیشتر دیم) قابلیت توسعه را داشته باشند. یکی دیگر از مزیت‌های نسبی مهم روستاهای شهرستان در زمینه کشاورزی، توسعه شیلات و پرورش ماهی در میان روستاهای شهرستان است. که با توجه به وجود رودخانه سیروان و شاخه‌های متعدد آن‌ها و نیز، دریاچه حاصل از سدهای منطقه می‌تواند به‌عنوان یکی از مزیت‌های مهم در راستای تأمین معیشت و توسعه منطقه سروآباد عمل کند؛ اما متأسفانه به‌جز در چند روستا که اسامی آن‌ها در جدول زیر آورده شده است، آن‌چنان که بایسته است از این توانمندی، بهره گرفته نشده است. اثرگذاری این اقدام را می‌توان در روستای جولانده دید که ایجاد زمینه‌های پرورش ماهی در این روستا به‌صورت مدرن و صنعتی توانسته است زمینه‌ساز پایداری جمعیت روستا و توسعه روستایی جولانده را فراهم آورد. وجود بازارهای مصرف متعدد برای روستاهای شهرستان سروآباد با توجه به موقعیت مطلوب استقرار این شهرستان، یعنی دسترسی به بازارهای شهر مریوان، کرمانشاه و سنندج و نیز دسترسی به بازار مصرف اقلیم کردستان عراق، حمایت از تولیدات گلخانه‌ای در منطقه به‌ویژه در روستاهای پایدار منطقه (قلعه‌جی، دزلی و...) که در قسمت قبل

اساسی است؛ زیرا مطلوب بودن زمینه‌های فعالیت‌های کشاورزی و خدماتی می‌تواند موجب رونق فعالیت‌های تولیدی و به‌ویژه کسب‌وکارهای خرد در سطح روستاها مرتبط با تولید صنایع دستی یا فرآوری محصولات تولیدی روستاییان شود که وضع موجود، شرایطی متفاوت از این وضعیت را نشان می‌دهد. نکته قابل تأمل، عدم بهره‌گیری از توانمندی مرتبط با آب‌های معدنی متعدد در میان روستاهای شهرستان سروآباد است که تنها در چند روستا به صورت محدود مورد استفاده قرار گرفته و به‌عنوان مزیت آن روستا مطرح شده‌اند. با توجه به توپوگرافی منطقه که قابلیت انحلال سنگ‌های معدنی و ایجاد چشمه‌های متعدد را فراهم آورده است؛ بایستی از پتانسیل و مزیت نسبی بهره‌گیری از آب‌های معدنی روستاهای شهرستان، مطلوب‌تر استفاده می‌شد. در مجموع با توجه به این یافته‌ها می‌توان محورهای اصلی یا مهم‌ترین مزیت‌های نسبی روستاهای شهرستان سروآباد در جهت تحقق توسعه را به ترتیب در رونق و حمایت از فعالیت‌های باغی، گردشگری روستایی و توسعه آبی‌پروری (شیلات) دانست.

مشخص شدند، با توجه به محدودیت‌های زراعی که در این روستاها دارد، می‌تواند موجب ایجاد مزیت نسبی بسیار مطلوبی در جهت توسعه روستاهای شهرستان شود. در زمینه فعالیت‌های خدماتی، دو مزیت نسبی اصلی در منطقه که می‌توانند در سطح استانی و ملی نیز اثرگذار و قابل‌انکاس باشند، گردشگری روستایی و فعالیت‌های مرتبط با تجارت مرزی است. در این ارتباط، ایجاد بازارچه مرزی مله خورد در دزلی انجام گرفته است و تنها چند روستای دیگر مانند درکی، دمیو، زلکه و درناخی هستند که از مزایای تجارت مرزی به صورت محدود بهره‌مند می‌شوند. این در حالی است که تعطیلی بازارچه و معلق ماندن آن در یک سال گذشته موجب رونق دوباره فعالیت‌های قاچاق در منطقه شده که بسیاری از روستاییان این روستاها، به صورت کولبری و با شرایط سخت به امرار معاش می‌پردازند. در زمینه گردشگری روستایی نیز، منطقه اورامان شهرستان سروآباد دارای شهرتی جهانی بوده و می‌توان از گردشگری روستایی به‌عنوان محور دیگر توسعه روستایی منطقه بهره برد. بیشتر روستاهای شهرستان سروآباد با توجه به تنوع توپوگرافی منطقه می‌توانند در زمینه جذب گردشگران روستایی موفق عمل کنند و به‌عنوان یک مزیت از گردشگری بهره ببرند؛ اما ضعف‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی و مدیریتی در منطقه موجب شده است تا این فعالیت اثربخش و پر بازده محدود به چند روستای بخش اورامان شود.

بررسی وضعیت مزیت نسبی و توانمندی‌های روستاهای شهرستان در بخش سوم فعالیت‌های اقتصادی، یعنی فعالیت‌های تولیدی و صنعتی که در اینجا با توجه به توان منطقه در سه زمینه تولید صنایع دستی، فرآوری محصولات لبنی و کشاورزی و تولید آب معدنی، خلاصه شده است، نشان می‌دهد که در این زمینه شهرستان سروآباد دارای ضعف بسیار

جدول ۶. شناسایی مزیت‌های موجود در روستاها و تعیین بهینه‌ترین آن‌ها

روستاها	فعالیتی که در روستا بهترین کارایی و مزیت را دارد	روستاها	فعالیتی که در روستا بهترین کارایی و مزیت را دارد
بیساران	باغداری (تولید انواع محصولات)	سوره تو	باغداری (تولید انگور)
پایگلان	باغداری (تولید انواع محصولات)	ماضی بن	باغداری (تولید انگور)
حسین‌آباد	میان راهی خدماتی - تجاری	گلانه	باغداری (تولید آلوچه)
دزلی	گردشگری روستایی	هالوژان	باغداری (تولید آلوچه)
قلعه‌چی	تولید محصولات گلخانه‌ای	خشکین	دامداری
ژریژه	خدماتی میان راهی	بندول	دامداری
انجمنه	زراعت (صیفی جات)، تولید عسل و دامداری	ویسیان	دامداری، تولید گیاهان دارویی
رزاب	زراعت (صیفی جات) و باغداری (تولید انگور)	احمدآباد	باغداری (تولید انار و انجیر)
سلین	گردشگری روستایی	یوژنان	باغداری (تولید انگور)
بلبر	گردشگری روستایی	تخان	باغداری (تولید انگور و گردو)
آریان	تولید توت فرنگی و تولید عسل	ککلیک‌آباد	باغداری (تولید انگور)
ژنین	تولید توت فرنگی و باغداری (تولید انواع محصولات)	خانقاه رزاب	خدماتی و باغداری
درکی	گردشگری روستایی	تازه‌آباد تغلی	باغداری (تولید انگور)
دمبو	گردشگری روستایی	دله مرز	شیلات
هزارخانی	زراعت (کشت صیفی جات و تولید عسل) و دامداری	ژبوار	باغداری (تولید انار)
کرآباد	باغداری (تولید انواع محصولات)	روار	زراعت و باغداری (تولید صیفی جات و تولید انار)
دورود	گردشگری روستایی (اکوتوریسم و توریسم مذهبی)	نسنار	باغداری (تولید انگور سیاه)
دره ناخی	باغداری (بادام درختی)	دیوزناو	شیلات
نوبین	دامداری و گردشگری روستایی	گواز	باغداری (تولید انجیر و انار)
گوشخانی	باغداری (کشت انواع محصولات)	کانی حسین	باغداری (تولید انگور)
آلمانه	زراعت (صیفی جات)، دامداری	ناو	دامداری
ژان	باغداری (تولید انگور)	زوم	دامداری و گردشگری روستایی
ذلکه	باغداری (کشت انواع محصولات)	بوری در	خدماتی و باغداری (تولید انگور)
چشمیدر	زراعت (تولید توت فرنگی) و باغداری	هرسین	باغداری (تولید انگور و گردو)
جولانده	شیلات	دبور	باغداری (تولید انگور)
بهرام‌آباد	دامداری، باغداری (تولید انگور)	تفین	باغداری (تولید انگور)
تغلی	زراعت (کشت تنباکو)	دزوند علیا	باغداری (تولید انگور)
سپیدار	باغداری (تولید انگور)	دزوند سفلی	باغداری (تولید انگور)
ذکریان	زراعت دیم	دهکاتان	باغداری (تولید انگور)
ترخان‌آباد	کشت صیفی جات	کلجی	باغداری (تولید گردو)
نسل	باغداری (تولید گردو)	ری‌وری	دامداری و تولید گیاهان دارویی
سرومال	باغداری (تولید گردو)	کماله	گردشگری روستایی و تولید گیاهان دارویی
قلعه‌گاه	باغداری (تولید انگور)	کولیچ	دامداری
دگاگاه	باغداری (کشت انواع محصولات)	ورگه‌ویر	دامداری
دل	تولید صنایع دستی	عباس‌آباد	دامداری
نی‌آباد	خدمات میان راهی و باغداری (تولید گردو)	سوره تو	باغداری (تولید انگور)
ابراهیم‌آباد	باغداری (تولید انار)		

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰ با استفاده از نتایج گروه دلفی)

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این مطالعه در وهله اول؛ شناسایی روستاهای دارای توان اقتصادی شهرستان محروم و مرزی سروآباد در جهت ارتقای نقش این روستاها با توجه به نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدیدهای پیش‌روی آن‌ها در شهرستان سروآباد بود. در وهله بعد نیز شناسایی کارکردها و مزیت‌های روستاهای شهرستان در راستای ارتقای وضعیت پایداری آن‌ها و تحول اقتصادی در راستای تأمین معیشت‌شان هدف دیگر پژوهش بود.

به‌منظور پاسخگویی سؤال اول پژوهش در ابتدا نیاز بود تا بُعد اقتصادی توسعه روستایی روستاهای شهرستان مورد ارزیابی قرار گیرد. بدین منظور نیز، معیارهای کمی و کیفی تدوین و پس از تکمیل داده‌های اولیه با مدل تاپسیس، سطح پایداری اقتصادی روستاها مورد سنجش قرار گرفت و بدین ترتیب، سطح پایداری اقتصاد روستاها مشخص شد. با توجه به یافته‌های حاصل از تکنیک تاپسیس و ابزارهای آمار فضایی، در بُعد اقتصادی منطقه، تفاوت قابل توجهی در سطح پایداری روستاها وجود داشت، به‌گونه‌ای که با توجه به امتیازات نهایی روستاهای منطقه در سه سطح پایداری، نیمه پایدار و ناپایدار جای گرفتند؛ بنابراین در ابتدا می‌توان به تفاوت سطح پایداری توسعه و نابرابری توزیع آن در روستاهای منطقه پی‌برد. در این میان، شیوه توزیع میزان پایداری اقتصادی در سطح روستاها نشان داد که نرمال و تصادفی در سطح روستاهای شهرستان توزیع یافته‌اند. نرمال و تصادفی بودن شیوه توزیع پایداری در بُعد اقتصادی می‌تواند نکته‌ای مثبت در تحقق مطلوب توسعه منطقه‌ای شهرستان باشد؛ زیرا قرارگرفتن کانون‌های روستایی ناپایدار در یک بخش یا توزیع پراکنده آن‌ها می‌توانست موجب هدررفت سرمایه‌گذاری‌ها و کاهش سرعت اجرا و اثرگذاری برنامه‌های توسعه در منطقه باشد.

همان‌طور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، بیشترین میزان اختلاف در میان روستاهایی که دارای کمترین وزن نسبی یا بیشترین میزان ناپایداری هستند، با روستاهایی که دارای بیشترین وزن نسبی یا بیشترین میزان پایداری در منطقه هستند میزان تفاوت کمی یا به عبارتی اختلاف سطح پایداری در میان پایدارترین و ناپایدارترین روستاهای منطقه هستند؛ بنابراین بُعد اقتصادی توسعه دارای وضعیت توزیع پایداری رضایت‌بخش‌تر و نرمال‌تری در سطح روستاهای شهرستان است؛ از این رو می‌توان عنوان کرد که در بُعد اقتصادی میزان نابرابری در توزیع، کم است.

جدول ۷. میزان تفاوت وزن روستاها در ابعاد مورد سنجش توسعه پایدار منطقه

بُعد توسعه اقتصادی	کمترین	بیشترین	میزان تفاوت
	۰.۰۶۴۵۳۹	۰.۶۳۱۳۸۲	۰.۵۶۶۸۴۳

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

در ادامه جمع‌بندی وزن‌های نهایی نشان داد که می‌توان روستاهای منطقه را در سه بُعد پایداری، نیمه پایدار و ناپایدار تقسیم کرد. این امر، در ابتدا به معنی وجود ناعدالتی فضایی در توزیع سطح پایداری توسعه در منطقه است. این در حالی است که در سطح پایدار، ۱۱ روستا از ۷۲ روستای منطقه جای گرفتند؛ یعنی کمتر از ۱۶ درصد کل روستاهای شهرستان که درصد اندکی است که روستاهای دزلی، درکی، بیساران، سلین، دل، رزاب، پایگلان، قلعه‌جی، حسین‌آباد، بلبر و جولانده جزو روستاهای پایدار هستند. ۲۵ روستا قریب به ۳۵ درصد روستاهای منطقه، در طبقه نیمه پایدار توزیع یافته و ۵۰ درصد (۳۶ روستا) نیز، در طبقه ناپایدار جای گرفته‌اند. این شیوه توزیع پایداری توسعه در سطح منطقه هم می‌تواند فرصت و هم تهدیدی برای توسعه پایدار منطقه‌ای شهرستان سروآباد باشد؛ زیرا از یک‌سو تعداد

نیمه پایدار نیز به روستاهای ناپایدار خدمات‌رسانی و توزیع منافع خواهند کرد.

در راستای پاسخگویی به سؤال دوم پژوهش یافته‌های حاصل در راستای پاسخگویی به این سؤال نشان دادند که مهم‌ترین توان‌های منطقه در سه بُعد کشاورزی، فعالیت‌های خدماتی و فعالیت‌های تولیدی خرد، جای می‌گیرند. در این میان با توجه به وضعیت طبیعی، تعداد شاغلان در روستاها به فعالیت‌ها، وضعیت کمیّت و کیفیت محصولات تولیدی و خدماتی و وضعیت زیرساخت‌های موجود در روستاها، مهم‌ترین مزیت‌های نسبی روستاها به ترتیب در باغداری و گردشگری روستایی، شناخته شدند. این در حالی است که به دلیل ضعف برنامه‌ریزی‌ها و فقدان زیرساخت‌های لازم در دو عرصه فعالیت‌های شیلات و فعالیت‌های تولیدی دیگر وابسته به گردشگری یعنی تولید صنایع دستی، فرآوری محصولات لبنی و کشاورزی و بهره‌گیری از پتانسیل آب‌های معدنی در سطح روستاهای شهرستان اقدامات لازم انجام نگرفته است و به همین دلیل این فعالیت‌های سودآور هرچند به صورت بالقوه مزیت نسبی بسیاری از روستاها هستند؛ اما در عرصه میدانی عدم پرداختن به آنها موجب می‌شود که این فعالیت‌ها از سبب درآمدی خانوارها و عرصه فعالیت‌شان خارج شوند. نمونه این امر، حذف تجارت مرزی به صورت هدفمند و قانونی در قالب بازارچه مرزی در منطقه است که روستاییان را به انجام گسترده فعالیت‌های قاچاق کالا سوق داده است.

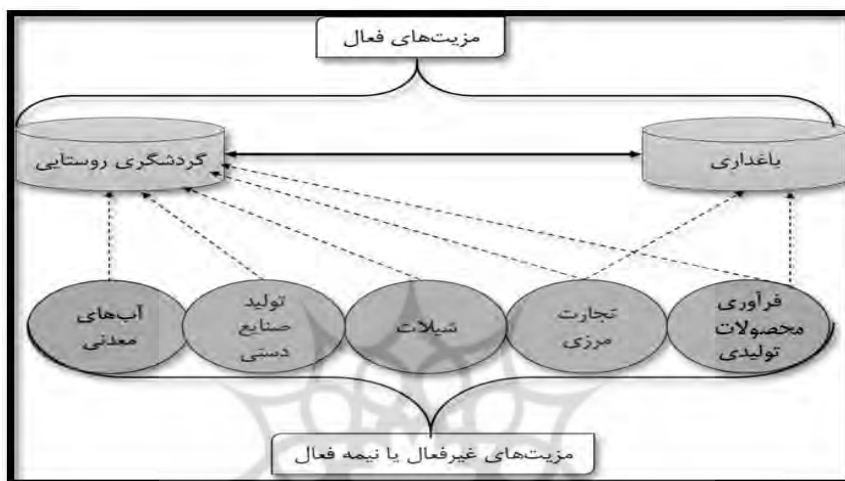
با توجه به وضعیت توان‌ها و مزیت‌های نسبی در روستاهای شهرستان سروآباد بایستی در جهت ایجاد یک فضای عملکردی همگن حرکت کرد؛ به گونه‌ای که روستاها در عین رقابت با یکدیگر براساس مزیت‌های نسبی‌شان، مکمل و حمایت‌کننده یکدیگر نیز باشند و در واقع به سمت ایجاد زنجیره‌ای از فعالیت‌های مکمل در یک فضای عملکردی حرکت کرد؛ زیرا فعالیت‌های

زیاد روستاهایی که در وضعیت نیمه پایدار قرار دارند، بدین معنی است که بیشترین روستاهای منطقه دارای وضعیت شکننده‌ای به لحاظ پایداری هستند که اگر برای بهبود وضعیت پایداری آنها به سرعت، برنامه‌های کاربردی و راهکارهای عملیاتی تدوین و اجرا نگردد این روستاها نیز به روستاهای ناپایدار بدل می‌شوند؛ از سویی دیگر، زیادبودن تعداد روستاهای نیمه پایدار می‌تواند به عنوان فرصتی برای به پایداری رساندن و توزیع متوازن منطقه‌ای باشد؛ زیرا نیاز به سرمایه‌گذاری کمتری بوده و می‌توان با اجرای راهکارهای عملیاتی مناسب، به سرعت سطح پایداری منطقه را به سطح رضایت‌بخشی ارتقا داده و این چنین به توسعه متوازن منطقه‌ای دست یافت.

توزیع تصادفی کانون‌های روستایی پایدار، ناپایدار و نیمه پایدار در منطقه است که می‌شود با برنامه‌ریزی صحیح از نقاط روستایی پایدار در جهت خدمات‌دهی به روستاهای نیمه پایدار و از این روستاها نیز به روستاهای ناپایدار به دلیل همجواری و در کنار یکدیگر قرار داشتن، در جهت خدمات‌دهی و توزیع منافع، بهره‌گرفت و به صورت همزمان، متوازن و درون‌زا به سمت توسعه منطقه‌ای در سطح شهرستان حرکت کرد. در واقع، این چنین می‌توان یک نظم فضایی مطلوب و منطقی با تأکید بر مراکز رشد که همانا روستاهای دارای توان و پایدار منطقه هستند، ایجاد کرد. این در حالی است که اگر توزیع خوشه‌ای یا پراکنده کانون‌های پایدار و ناپایدار در منطقه رخ می‌داد، سرمایه‌گذاری، زمان و هزینه بیشتری در جهت حرکت در قالب توسعه منطقه‌ای که درون‌زا و متوازن باشد نیاز بود. با توجه به توزیع مطلوب و رضایت‌بخش و نرمال روستاهای پایدار یا دارای توان منطقه این روستاهای به عنوان کانون‌ها و مراکز ثقلی در نظر گرفته شدند که به روستاهای نیمه پایدار و روستاهای

تولید صنایع دستی و فرآوری محصولات تولیدی نیز فعالیت‌هایی هستند که می‌توانند حمایت‌کننده و مکمل فعالیت‌های باغداری و گردشگری روستایی منطقه باشند که در این ارتباط با توجه به توان‌های شهرستان، توسعه فعالیت‌های آبرزی‌پروری، دارای اولویت و اثرگذاری غیرقابل‌انکاری است.

کشاورزی که در اینجا باغداری به‌عنوان مهم‌ترین مزیت روستاها و محور توسعه شهرستان شناخته شده‌است، در ارتباط با گردشگری روستایی به‌عنوان محور دوم توسعه روستاهای شهرستان است. همچنین، مزیت‌های بالقوه دیگر؛ همچون: آبرزی‌پروری (شیلات) و بهره‌گیری از پتانسیل آب‌های معدنی، تجارت مرزی،

شکل ۵. ارتباط مزیت‌های فعال و عمده با مزیت‌های نیمه‌فعال یا غیرفعال روستاهای شهرستان

(منبع: نویسنده، ۱۴۰۰)

و درکی) در وضعیت فعلی با شمار بسیار زیاد گردشگران از مناطق اطراف روبه‌رو هستند که بیشتر به‌صورت گردشگری روزانه و آخر هفته‌ها و تعطیلات به این روستاها می‌آیند و بیشترین تقاضای گردشگران نیز، مصرف مواد و غذاهای بومی و محلی است. همچنین، مرزی‌بودن و وجود زیرساخت‌های لازم برای راه‌اندازی مجدد بازارچه مرزی مله خورد سبب می‌شود که بتوان در این ناحیه توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی و تجارت مرزی را پیشنهاد داد. در کنار این مزیت‌ها، تولید بادام درختی در باغات درختی دره‌ناخی به‌صورت مکانیزه و مدرن، مزیت بسیار مهمی را برای این روستا ایجاد کرده است؛ بنابراین توسعه تجارت مرزی، تولید بادام درختی و گردشگری روستایی بر

با توجه به این امر (تشکیل فضای عملکردی و رقابتی براساس مزیت‌ها)، هشت محور فعالیتی براساس مزیت‌های نسبی، در روستاها قابل تفکیک و تعیین است. مبنای تفکیک منطقه به محورها براساس مزیت‌هایی بوده است که بیشترین کارایی را در میان مجموعه‌ای از روستاها دارد و انتخاب یک مزیت برای توسعه در یک مجموعه روستایی بدین معنی نیست که این روستاها توان‌های دیگری در زمینه توسعه ندارند، بلکه سرمایه‌گذاری و تأکید بیشتر بر این توان‌ها می‌تواند کمیت و کیفیت محصول یا خدمت تولیدی را در این مجموعه نسبت به سایر مجموعه‌ها مطلوب‌تر کند.

محور اول با مرکزیت روستاهای دزلی و درکی و تابعیت روستاهای دمیو و دره‌ناخی: این روستاها (دزلی

سوره تو، دهکانات و دیگر روستاهای اطراف: این محور دارای پتانسیل بالا در زمینه توسعه انواع محصولات باغی و به‌ویژه تولید توت‌فرنگی و فرآوری محصولات مرتبط با آن است.

محور پنجم با مرکزیت روستای ژبوار و تابعیت روستاهای عباس‌آباد، ویسیان، ورگه‌ویر، کلجی، نوین، ناو و سپس روستاهای بندول و بهرام‌آباد. این روستاها به‌دلیل توپوگرافی منطقه و تأمین مراتع غنی در محدوده اراضی شان، مزیت بالایی در زمینه دامداری و پرورش دام‌های سبک دارند. همچنین وجود چشمه‌سارهای متعدد و نیز وجود چشمه مشهور آب معدنی «بل» نیز زمینه‌های توسعه تولید آب معدنی را در این منطقه به‌ویژه روستاهای ناو و نوین فراهم آورده است. در این ارتباط روستای ژبوار در میان روستاهای نام‌برده دارای توان بسیار بالایی در زمینه توسعه باغداری در کنار رونق دامداری است هم‌اکنون نیز، تولید انار این روستا به‌نوعی به برند روستا بدل شده است. همچنین در زمینه رویش گیاهان دارویی نیز این منطقه دارای پتانسیل بالایی است. در مجموع، مهم‌ترین مزیت نسبی این منطقه را می‌توان در زمینه دامداری و بهره‌گیری از توان‌های آب‌های معدنی و گیاهان دارویی آن‌ها دانست.

محور ششم با مرکزیت روستای رزاب و تابعیت روستاهای دورود، ترخان‌آباد، تفلی، نی‌آباد، کرآباد، دگاگا، ماضی بن، ابراهیم‌آباد، مبارک‌آباد، هزارخانی، انجمنه، تخان، قلعه‌جی، حسین‌آباد، ذکریان، زلکه، خشکین، آلمانه، انجمنه، هزارخانی، گلانه و هالوژان: این روستاها در زمینه زراعت و به‌ویژه کشت صیفی جات و نیز کشت محصولات دیمی و آبی (گندم و جو)، دارای توان بالایی هستند؛ بنابراین مزیت نسبی این محور را می‌توان در زمینه زراعت و کشت صیفی جات دانست. در این محور، مزیت مکمل و رده دوم، توسعه

مبنای گردشگری غذایی، مهم‌ترین مزیت این محور هستند.

محور دوم با مرکزیت روستاهای سلین و بلبر: در وضعیت کنونی دو روستای بلبر و سلین به‌عنوان قطب گردشگری روستایی در استان شناخته شده و حتی در عرصه ملی نیز دارای جایگاه مطلوبی هستند. زیرساخت‌های لازم نیز تا حدی به‌منظور توسعه انواع گردشگری روستایی تدارک دیده شده است؛ بنابراین توسعه گردشگری روستایی بر مبنای طبیعت‌گردی، گردشگری فرهنگی و گردشگری سلامت (طبیعت‌درمانی، بهره‌گیری از گیاهان دارویی و...)، مهم‌ترین مزیت این محور است.

محور سوم با مرکزیت روستای جولانده و تابعیت روستاهای دیوزناو، روم، روار، دله مرز، دل و اسپرین: روستای جولانده با دارا بودن مرکز پرورش ماهیان سردآبی، به‌عنوان یکی از نمادهای توسعه شیلات در نواحی روستایی در سطح استان و کشور شناخته می‌شود و طبق برنامه‌ریزی‌های انجام‌گرفته فازهای بعدی این پروژه نیز، بایستی در روستای دیوزناو تکمیل شد؛ زیرا بستر مورد نیاز برای توسعه شیلات از لحاظ منابع آبی و اقلیمی در این منطقه بسیار مساعد است و می‌توان به توسعه آبی‌پروری در دیگر روستاهای این محور پرداخت. همچنین این روستاها به‌دلیل دورافتاده بودن و حفظ رسوم بومی و کهن و پرداختن به تولید صنایع دستی، جایگاه ویژه‌ای در زمینه تولید صنایع دستی بومی منطقه دارند. بر این اساس، مهم‌ترین مزیت این محور در زمینه شیلات و تولید صنایع دستی است. دو روستای زوم و اسپرین در زمینه صنایع دستی وضعیت مساعدتری از روستاهای دیگر نامبرده در این محور دارند.

محور چهارم با مرکزیت روستاهای پایگلان و ژنین و تابعیت روستاهای آریان، چشمیدر، سنسار، هرسین، گواز، یوژنان، ژان، بیساران، تفین، دهکانات،

فعالیت‌های دامداری در روستاهای انجمنه، آلمانه، مبارک‌آباد و هزارخانی است.

محور هفتم با مرکزیت روستای بیساران و تابعیت روستاهای پایگلان، رزاب، نسل، ژیوار، هزارخانی و انجمنه: این روستاها با توجه به اجرای طرح‌های زنبورداری و طبیعت‌شان، دارای پتانسیل مطلوبی در عرصه تولید و پرورش زنبور عسل دارند.

محور هشتم روستاهای قلعه‌جی، دزلی، حسین‌آباد، نی‌آباد، ژریژه و نوین هستند که می‌توانند در هر محور، به‌عنوان روستاهایی با توان ارتباطی مطلوب و داشتن مزیت تجاری-بازرگانی، نقش ساماندهی محورهای تولیدی را در جهت انتقال کالا و خدمات به بازارهای مصرف مریوان، کامیاران، کرمانشاه، سنندج و حتی کردستان عراق ایفا کنند.

در نتیجه‌گیری کلی می‌توان گفت که توانمندی‌های فعلی و مزیت‌های نسبی نواحی روستاهای شهرستان سروآباد در هفت محور، دارای مزیت‌های توسعه تجارت مرزی، تولید بادام درختی و گردشگری روستایی بر مبنای گردشگری غذایی؛ توسعه گردشگری روستایی بر مبنای طبیعت‌گردی، گردشگری فرهنگی و گردشگری سلامت (طبیعت درمانی، بهره‌گیری از گیاهان دارویی و...)؛ توسعه شیلات و تولید صنایع دستی؛ توسعه باغات و تولید توت‌فرنگی و فراآوری محصولات مرتبط با آن‌ها؛ دامداری و بهره‌گیری از توان‌های آب‌های معدنی و گیاهان دارویی؛ زراعت با تأکید بر کشت صیفی‌جات و کشت محصولات دیمی و آبی (گندم و جو)، تولید عسل و مزیت خدماتی-ارتباطی، شناسایی شدند تا با در نظر گرفتن منطقه به‌عنوان یک فضای عملکردی، فرصت‌های برابر توسعه به همه روستاها در یک نظم فضایی مطلوب، در جهت بهره‌مندی عادلانه از ثمرات توسعه داده شود. در مقایسه یافته‌های تحقیق می‌توان بیان کرد که یافته‌های این پژوهش با یافته‌های گوسچین (۲۰۱۴)

مجتبی‌زاده خانقاهی و همکاران (۱۳۹۶) همسو بوده و با شناسایی و رونق گرفتن مزیت‌های اقتصادی می‌توان به توسعه اقتصادی دست یافت و با یافته‌های بودیگو و سولاگا (۲۰۱۸) هم‌جهت بوده؛ زیرا تخصیص خدمات و امکانات بیشتر به شهرها به‌صورت نابرابر بوده و ارتباطات متقابل روستاشهری در مناطق مختلف به‌خوبی شکل نگرفته است. همچنین با یافته‌های اخوان فرشچی (۱۳۹۲) زراعتکار، موسوی و علی‌پور (۱۳۹۷) منطبق و هماهنگ بوده و مکان‌هایی که بیشترین توان و مزیت اقتصادی و ارتباط فضایی را دارند، به‌عنوان موتورهای توسعه روستاهای منطقه شناسایی و معرفی شدند و با یافته‌های خوسایینی (۲۰۱۵) در تضاد است؛ زیرا بیشترین مزیت نسبی در روستاهای مورد مطالعه این پژوهش مربوط به بخش تولیدات کشاورزی و صنایع دستی بود و بخش خدمات درصد کمی از مزیت‌های منطقه‌ای را به خود اختصاص داده است.

راهکارهای پیشنهادی توسعه مزیت‌های

روستاهای شهرستان سروآباد

در نهایت با توجه به این مزیت‌های بالقوه و بالفعل شناسایی شده، در جهت توسعه روستاهای شهرستان سروآباد و حصول توسعه منطقه‌ای پایدار در محیط رقابتی و عملکردی مکمل، در سه بخش کشاورزی، خدماتی و تولیدی، راهکارهای زیر ارائه می‌شود:

توسعه مزیت بخش کشاورزی

مهم‌ترین اولویت در بخش کشاورزی شهرستان سروآباد، بحث تأمین منابع آبی، به‌منظور بهره‌مندی زمین‌های زراعی و باغ‌های دیم روستاها از این منابع آب است. در زمینه تأمین منابع آب زمین‌های زراعی و باغات شهرستان، بایستی جهاد کشاورزی با رایزنی با شواری تأمین آب استان، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری کند تا بدین ترتیب بتوان میزان زمین‌ها و باغ‌هایی که

به صورت محدود در روستای قلعه جی و اطراف سروآباد کشت زعفران آغاز شده، نیاز است که این محصول و سایر محصولات (همچون سماق) متناسب با الگوی اقلیم منطقه در بازه خشکسالی در سایر روستاها نیز، کشت شود و با بازاریابی و جذب بازار فروش برای آن زمینه ساز تبدیل این کشت نوپا به مزیتی برای روستاهای شهرستان شود.

در زمینه توسعه شیلات به عنوان یک توان بالقوه بسیار مهم و مؤثر در شهرستان سروآباد، اولویت با تکمیل مجتمع ماهیان سردآبی در روستاهای جولانده و دیوزناو و سپس روستاهای دیگر این محور، یعنی دل، دله مرز، اسپه ریز و... است. همچنین توسعه این فعالیت در روستاهای سلین و سپس دورود که روستاهای گردشگری هستند و دارای استخر پرورش ماهی نیز هستند، می تواند کمک شایانی به توسعه گردشگری آن ها کند.

توسعه مزیت بخش گردشگری روستایی

در ابتدا بایستی متذکر شد که در روستاهایی که دارای مزیت گردشگری هستند، موانع و مشکلات آن ها رفع شود. در ادامه بایستی سعی کرد که به جاذبه های روستاها تنوع بخشید و از گردشگری صرف مبتنی بر غذاها یا طبیعت گردی خارج شد. در این راستا، می توان از سنن بومی و فرهنگی منطقه بهره برد و همانند مراسم پیرشالیار و کومسا شرایط را برای ماندگاری و تداوم آن ها ایجاد کرد. در این راستا قدر مسلم، نیاز به تبلیغات و تدارک زیرساخت های مکانی مرتبط با این مراسم است. همچنین روستاهای با مزیت گردشگری، قابلیت بالایی در زمینه توسعه گردشگری سلامت مبتنی بر طبیعت درمانی و بهره گیری از گیاهان دارویی محیط طبیعی خود دارند که می تواند موجب جذب و ماندگاری بیشتر گردشگران داخلی و به ویژه گردشگران خارجی از اقلیم کردستان عراق شود. در این زمینه علاوه بر معرفی و تبلیغات و نیاز به تأمین

به صورت آبی مورد بهره برداری قرار می گیرند را افزایش داد. در زمینه توسعه باغات بایستی توجه داشت که توسعه زنبوداری به عنوان مکملی مطلوب برای این فعالیت محسوب شده و با توجه به درآمدهای مطلوب این فعالیت به ویژه صادرات برای بازار پرمصرف کردستان عراق و تفاوت کنونی نرخ ارز، درآمد سرشاری را نصیب باغداران خواهد کرد.

در زمینه توسعه کشاورزی در منطقه، آنچه که به وضوح قابل مشاهده است، سطح پایین بهره گیری از ابزارآلات نوین و شیوه های کشت پر بازده روز است، بیشتر روستاییان به صورت سنتی و با دانش بومی به کشاورزی می پردازند. در این راستا در ابتدا نیاز به آموزش گسترده و مستمر بوده و در وهله بعد، بایستی با تقویت بنیه مالی روستاییان از طریق اعطای وام های کم بهره و بلندمدت بدون بروکراسی اداری یا تشکیل تعاونی های تولیدی کشاورزی و یکپارچه سازی اراضی، سعی در تقویت قدرت مالی و دانش روستاییان در راستای حرکت به سمت کشاورزی مدرن و پر بازده کرد. یکی از چالش های بسیار مهم در زمینه تقویت و توسعه باغداری به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی در شهرستان سروآباد و مزیت مهم روستاهای این منطقه، حل مسئله مناطق حفاظت شده کوسالان و شاهو است. در این زمینه نیاز است تا یک نوع هم افزایی و ارتباط متقابل میان جهاد کشاورزی با ارگان های دیگر از جمله محیط زیست و منابع طبیعی در جهت حل این مسئله به گونه ای مطلوب و رضایت بخش که از یک سو منابع روستاییان تأمین شود و از سوی دیگر نیز به ظرفیت محیط طبیعی منطقه آسیب جدی وارد نشود، انجام گیرد.

با توجه به کمبود منابع آبی و خشکسالی در چند سال گذشته، تغییر الگوی کشت، نیازی ضروری در راستای تاب آور کردن کشاورزان نسبت به خشکسالی محسوب می شود. در این راستا نیز همان طور که در حال حاضر

و زراعی روستاهای منطقه را توسط خود روستاییان صادر کرد که این امر می‌تواند از طریق ایجاد تعاونی‌هایی انجام گیرد. همچنین، در نظر گرفتن سهمیه‌ای برای روستاییان در جهت ورود کالاهای مورد نیازشان که قیمت کمتری خواهد داشت نیز اقدام مطلوب دیگری در راستای اثرگذاری هرچه بیشتر بازارچه در توسعه منطقه و به‌ویژه روستاهای اطرافش خواهد بود.

توسعه مزیت تولید (کسب و کارهای خرد)

ایجاد صنایع تبدیلی مرتبط با محصولات باغی با توجه به اینکه روستاهای شهرستان در زمینه تولید محصولاتمانند انار، انجیر، انگور، گردو، توت‌فرنگی، و میوه‌های هسته‌دار، دارای وضعیت بسیار مطلوبی است؛ ضرورتی انکارناپذیر و آرمان و آرزوی بسیاری از روستاییان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی شهرستان است. در واقع باید دید مدیریت اقتصادی توسعه منطقه از فروش خام محصولات تولیدی به تکمیل زنجیره‌ای از تولید یعنی از باغات تا بازارهای فروش و فروش بدون واسطه به مصرف‌کنندگان تغییر یابد. همچنین بایستی توجه داشت که استقرار صنایع تبدیلی تنها مختص به باغداری نباشد؛ زیرا مزیت‌های دیگر شهرستان از جمله شیلات، تولید عسل و دامداری نیز، ظرفیت‌های بسیار خوبی را در راستای توجیه پذیر کردن استقرار صنایع تبدیلی وابسته ایجاد می‌کند. در این ارتباط، ایجاد صنایع و کارگاه‌های وابسته به بسته‌بندی، سردخانه‌ها، صنایع و کارگاه‌های مرتبط با فرآوری و تولید آبمیوه و رب انار، خشک کردن میوه‌جات، کشت، فرآوری و بسته‌بندی محصولات گیاهان دارویی، فرآوری محصولات لبنی و تولید فرآوری‌های مرتبط با شیلات در شهرستان پیشنهاد می‌شود.

دو مزیت عمده در روستاهای شهرستان سروآباد که بالقوه مانده‌اند و این در حالی است که در صورت

زیرساخت‌هایی همچون مسکن و منازل با معماری بومی در محیط بکر طبیعی منطقه و گرفتن تأییدیه‌های بین‌المللی معتبر برای اثربخشی گیاهان دارویی منطقه است. انجام طرح‌های مطالعاتی به‌منظور گسترش ورزش‌های زمستانی، ساختن جاذبه‌های جدید منطبق بر شرایط محیط طبیعی و فرهنگ بومی مانند: احداث موزه تاریخ طبیعی و فرهنگی در منطقه از دیگر راهکارهای پیشنهادی هستند. در زمینه زیرساخت‌ها و امکانات خدماتی و رفاهی روستاهای با مزیت گردشگری منطقه دارای کمبودهای فراوانی هستند. در این زمینه، نیاز است که به‌بوم‌گردی و ساخت خانه‌های بومی پرداخت. همچنین، بایستی شرایطی فراهم آید که علاوه بر امکان سکونت در داخل روستاها، سکونت و بازدید از طبیعت منطقه به‌ویژه «هه‌وارها» که مناطق بیلاقی روستاها هستند، فراهم آید. این امر با توجه به اینکه امروزه گردشگری ماجراجویانه و تجربه جاذبه‌ها و مکان‌های بکر افزایش یافته، ضروری است.

توسعه مزیت بهره‌گیری از بازارچه مرزی و تجارت در روستاهای درکی، دزلی و...

در ابتدا نیاز است که این بازارچه تعیین تکلیف قطعی شده و موجودیت و نحوه عملکرد و سهم روستاییان در آن مشخص شود. در این راستا بایستی در ابتدا در عرصه داخلی و در وزارت کشور این مسئله مرتفع شده و سپس با رایزنی با اقلیم کردستان عراق، نحوه کار و عملکرد این بازارچه مرزی در قالب انعقاد تفاهمنامه‌های همکاری، مشخص شود. همچنین، بایستی سعی کرد که منافع بیشتری از تجارت مرزی این بازارچه را نصیب روستاییان کرد تا بدین ترتیب، بتوان روستاهای بیشتری را تحت پوشش قرار داد. همچنین می‌توان از این بازارچه به‌عنوان دروازه‌ای اقتصادی بهره گرفت و با فعال کردن بخش صادرات آن، هرچند به‌صورت محدود، محصولات مازاد تولیدی باغی

منابع

احمدیان، مهدی. (۱۳۹۰). تحلیل فضایی و سنجش توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان میاندوآب با استفاده از مدل تاپسیس فازی، مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی، دانشگاه اصفهان، دوره اول، شماره ۳، صص ۱۳۱-۱۵۴.

https://sppl.ui.ac.ir/article_15909.html

اسفندیاری، محمد اسمعیل؛ جلودار رئیسی، حامد. (۱۳۹۱). طراحی فرایند انسجام فضایی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، فصلنامه مطالعات محیطی هفت حصار، دانشگاه آزاد اسلامی همدان سال اول، شماره ۱، صص ۱۲-۵.

<https://hafthesar.iauh.ac.ir/article-1-26-fa.html>

اخوان فرشچی، بابک. (۱۳۹۱). شناسایی مزیت رقابتی استان‌های مختلف کشور در بخشهای عمده اقتصادی براساس مدل انتقال سهم و مبتنی بر داده‌ها (۱۳۸۵-۱۳۷۵)، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران

<https://management.srbiau.ac.ir/fa>

امینی، محمد. (۱۳۹۳). توسعه اقتصادی چیست و شاخص‌های توسعه کدامند؟ گرفته شده در آذر ۱۳۹۵ از:

<http://asrebank.ir/news/12970>

بدری، سید علی، رکن الدین افتخاری عبدالرضا (۱۳۸۲) ارزیابی پایداری: مفهوم و روش، تحقیقات جغرافیایی، دانشگاه فردوسی مشهد، دوره ۱۸، شماره ۲ (پیاپی ۶۹)، صص ۳۴-۹

<file:///C:/Users/mo/AppData/Local/Temp/55313826904-1.pdf>

پاپلی یزدی، محمد حسین؛ ابراهیمی، محمد. (۱۳۸۷). نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.

<https://samta.samt.ac.ir/content/9189/%D9%86%D8%B8%D8%B1%DB%8C%D9%87>

پورطاهری، مهدی؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ بدری، علی. (۱۳۹۰). راهبردها و سیاست‌های توسعه سکونتگاه‌های روستایی (با تأکید بر تجربیات جهان و ایران)، تهران: انتشارات بنیاد مسکن.

<https://www.gisoom.com/book/11031258/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8->

بهره‌برداری از آن‌ها می‌تواند به ایجاد مشاغل تولیدی دست یافت، تولید آب‌های معدنی و بهره‌گیری از آن‌ها در زمینه گردشگری و نیز مزیت مرتبط با گیاهان دارویی در نواحی مستعد شهرستان است. قدر مسلم، آب‌های معدنی به‌عنوان فرصتی ناب و بکر به‌عنوان یکی از مزیت‌های مهم در اختیار مناطقی است که از این توانمندی برخوردار هستند که نه‌تنها با ایجاد صنایع کوچک تولید آب معدنی بلکه با جذب گردشگران نیز می‌توان به ایجاد مشاغل خرد زیادی دست یافت این در حالی است که با وجود چشمه معدنی مشهور «بل» و ده‌ها چشمه آب معدنی دیگر در سطح روستاهای شهرستان، هنوز هیچ بهره‌برداری از آن‌ها انجام نگرفته است. از سویی دیگر نیز، روستاهایی که به‌عنوان محور تولید گیاهان دارویی معرفی شده‌اند، دارای پتانسیل بالایی در این زمینه هستند که شناسایی این گیاهان، فرآوری و بسته‌بندی مطلوب همراه با اخذ تأییدیه‌های مرتبط با استاندارد و سلامت این محصولات در سطح ملی و بین‌المللی موجب می‌شود که تحولی مطلوب در عرصه اشتغال روستایی و تبدیل شدن مزیت تولید گیاهان دارویی منطقه به مزیتی با اثرات پایدار اقتصادی، ایجاد شود.

یکی دیگر از زمینه‌هایی که می‌تواند در سطح روستاهای شهرستان موجب افزایش اشتغال شود و به‌عنوان مزیتی مکمل در راستای مزیت‌های عمده و اصلی ایفای نقش کند، تولید صنایع دستی در سطح روستاهای شهرستان سروآباد و به‌ویژه روستاهای محور گردشگری و باغداری است. در این ارتباط، هدایت تولیدکنندگان این عرصه در روستاها به سمت ایجاد کارگاه‌هایی مستقل و بازاریابی و تبلیغات از طریق برگزاری جشنواره‌ها و معرفی از طریق رسانه‌های ملی و محلی، در جهت افزایش تقاضای خرید این محصولات پیشنهاد می‌شود.

زیاری، کرامت‌الله؛ سرخ کمال، کبری؛ زنجیرچی، محمود؛ کرمی، محمد. (۱۳۹۰). نگرش تحلیلی بر نظریه قطب رشد در توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: استان خراسان رضوی)، فصلنامه آمایش محیط، دانشگاه آزاد ملایر، دوره پنجم، شماره ۱۷، صص ۱۸-۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=179699>

سایت اطلاع‌رسانی فرمانداری شهرستان سروآباد. (۱۴۰۰).

<https://sarvabad.ostan-kd.ir>

سبحانی، حسن؛ درویشی، باقر. (۱۳۸۴). بررسی مزیت‌های نسبی و تحلیل ساختاری اشتغال در استان ایلام، مجله تحقیقات اقتصادی، دانشگاه تهران، دوره چهارم، شماره ۳، صص ۱۸۷-۱۵۹.

https://jte.ut.ac.ir/article_13454_40ae889e3153bb3f24f2d37efbdc3370.pdf

مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهرستان سروآباد.

<https://www.amar.org.ir/>

سعیدی، عباس؛ حسینی حاصل، صدیقه. (۱۳۸۸). شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید، تهران: نشر بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

https://www.adinehbook.com/gp/product/6005099201/ref=sr_1_1000_title_1

سلطانیان، شریف؛ مفاخری باشماق، جمیل. (۱۳۹۲). تحلیلی بر مزیت‌های اقتصادی استان کردستان: زمینه‌ای برای توسعه اقتصاد مرزی، فصلنامه دانش انتظامی استان کردستان، فرماندهی انتظامی استان کردستان سال چهارم، شماره چهاردهم، صص ۲۱-۱.

http://kurdestan.jrl.police.ir/article_16704.html

شکوهی، محمد اجزا؛ نادری مایوان، رمضانعلی. (۱۳۹۱). نقش مزیت نسبی واحدهای تولید کشاورزی در توسعه منطقه‌ای استان خراسان شمالی، فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دانشگاه آزاد واحد گرمسار، سال پنجم، شماره ۱، صص ۶۵-۴۱.

http://geography.journals.iau-garmsar.ac.ir/article_667426.html

صدرموسوی، میرستار؛ طالب‌زاده، میرحیدر. (۱۳۹۲). تعیین و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان

پیران، حسین و اسکویی، نسیم. (۱۳۹۴). بررسی مزیت نسبی، رقابتی محصولات عمده کشاورزی در استان البرز، مجله اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، دوره ۱۵، شماره‌های ۳ و ۴، صص: ۶۲-۴۱.

<http://ensani.ir/file/download/article/20151018155839-9662-279.pdf>

جواهری، بختیار؛ فقه مجیدی، علی؛ محمدی، سمیرا. (۱۳۹۶). بررسی مزیت‌های نسبی صنایع استان کردستان با استفاده از روش تعیین و تفکیک پایه اقتصادی (مبتنی بر اشتغال و ارزش افزوده) و شاخص مزیت نسبی آشکارشده، همایش برنامه‌ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای، رویکردها و کاربردها، دانشگاه کردستان.

<https://conf.uok.ac.ir/JiroConference/Files/Conference/23/Common/Papers/A39-1.pdf>

حسین‌زاده دلیر، کریم. (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، تهران: انتشارات سمت.

<https://www.gisoom.com/book/1429841/>

رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس، تهران.

<https://www.gisoom.com/book/1650581/>

رضوانی، محمدرضا؛ صحنه، بهمن. (۱۳۸۵). سنجش سطح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی با استفاده از منطق فازی، مطالعه موردی: دهستان‌های شهرستان آق‌قلا بندر ترکمن، فصلنامه توسعه و روستا، جهاد کشاورزی، دوره هشتم، شماره ۳۹، صص ۳۱-۲.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=37736>

زاهدی، شمس‌السادات؛ نجفی، غلامعلی. (۱۳۸۵). بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس، دانشگاه تربیت مدرس تهران، دوره دهم، شماره ۴، صص ۷۶-۴۳.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=68448>

زراعتکار، هادی؛ موسوی جهرمی، یگانه؛ علی‌پور، محمدصادق. (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای مبتنی بر تحلیل مزیت رقابتی استان‌های کشور با به‌کارگیری مدل انتقال سهم، نشریه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، دانشگاه پیام نور، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۴۵-۱۲۷.

http://psp.journals.pnu.ac.ir/article_5658_ba839cd3bf0f935ac3496d7a66e8f90d.pdf

مجتبی‌زاده خانقاهی، حسن؛ رئیسی، حامد؛ خزاعی، نسا و رسولی، حسن. (۱۳۹۶). سنجش توان پذیرش فعالیت‌های اقتصادی در پهنه سرزمین با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) نمونه مطالعه: فعالیت‌های بخش کشاورزی شهرستان‌های استان مازندران، جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی)، انجمن جغرافیای ایران، سال پانزدهم، شماره ۵۴، صص ۳۰۳-۲۹۳.

<https://www.noormags.ir/view/fa/creator/561895/>

نظم‌فر، حسین؛ علی‌بخشی، آمنه. (۱۳۹۳). سنجش نابرابری فضایی توسعه‌یافتگی ناحیه‌ای (مطالعه موردی: استان خوزستان)، نشریه برنامه‌ریزی فضایی، دانشگاه اصفهان، دوره چهارم، شماره ۳، صص ۱۱۴-۹۹.

https://sppl.ui.ac.ir/article_16003_461d3fa29f777b2_e6b4d3e9d79e864c7.pdf

Adamo, Susana, 2003, social sustainability and social resilience rural communities in dry land: the case of jackal (ARGENTINA) in the 19th and 20th centuries, Prepared for delivery at the 2003 Meeting of the Latin American Studies Association, Dallas, Texas, March 27-29.

<https://www.semanticscholar.org/paper/SOCIAL-SUSTAINABILITY-AND-SOCIAL-RESILIENCE-OF->

Amini. Mohammad. (2014). What is economic development and what are the indicators of development? Retrieved December 2016 .

<http://asrebank.ir/news/12970>.

Athukorala, Prema-chandra and Narayanan, Suresh, 2018, Economic corridors and regional development: The Malaysian experience, World Development, Volume 106, no.44, pp 1-14.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X18300196>

Berdegúea. J., I, Soloaga (2018) Small and medium cities and development of Mexican rural areas, vol. 107, issue C, PP: 277-288.

https://econpapers.repec.org/article/eeewdevel/v_3a107_3ay_3a2018_3ai_3ac_3ap_3a277-288.htm

Bossel, H., 2001. Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications, A Report to the Balaton Group, international institute for sustainable development (IISD).

چالدران، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تبریز، دوره هفدهم، شماره ۴۴، صص ۲۳۵-۲۱۵.

https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_25.html

عسگری، علی. (۱۳۹۰). تحلیل‌های آمار فضایی با Arc GIS، سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری، تهران.

<https://www.gisoom.com/book/1792805/>

عناستانی، علی‌اکبر؛ جوانشیری، مهدی. (۱۳۹۴). تحلیل فضایی مزیت نسبی گروه‌های عمده شغلی جمعیت روستایی ایران، ۱۳۹۴، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دانشگاه خوارزمی تهران، دوره چهارم، شماره ۴، صص ۵۰-۲۳.

<https://serd.khu.ac.ir/article-1-2579-fa.html>

عنبری، موسی؛ ملاکی، احمد. (۱۳۸۹). بررسی آثار اجتماعی قطب‌های رشد صنعتی بر توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی: قطب رشد صنعتی عسلویه)، فصلنامه توسعه محلی-روستایی-شهری، دانشگاه تهران، دوره سوم، شماره ۲، صص ۱۰۶-۸۸.

https://jrd.ut.ac.ir/article_24461_852f40180f8f3d7d9_1959349548f4937.pdf

قدیری معصوم، مجتبی؛ ضیانوشین، مهدی؛ خراسانی، محمدامین. (۱۳۸۹). پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی‌های مکانی - فضایی مطالعه موردی: روستاهای دهستان کوهین شهرستان کبودرآهنگ فصلنامه روستا و توسعه، جهاد کشاورزی، سال سیزدهم، شماره ۲، صص ۲۹-۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=114675>

کریمی، فرزاد؛ احمدوند، مصطفی؛ توکلی تبار، زهرا؛ میرزایی، شهاب. (۱۳۹۲). کاربرد ترکیب الگوریتم خوشه‌بندی و الگوریتم رقابت استعماری (ICA) در سطح‌بندی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان بویراحمد)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، دوره دوم، شماره ۴، صص ۳۳۴-۳۱۱.

https://jrpp.um.ac.ir/article_24601_f73b5672283197f_23299727b27862b86.pdf

کمیته برنامه‌ریزی صنایع تبدیلی و تکمیلی و توسعه روستایی. (۱۳۸۲). گزارش محوری توسعه روستایی تدوین برنامه چهارم، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت صنایع تبدیلی و تکمیلی و توسعه روستایی.

- districtTEast java Indonesia. Procedia-Social and Behavioral Sciencess, Vol. 211, 738-744.
- <https://cyberleninka.org/article/n/575380>
- Morelli, John, 2011, Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals, Journal of Environmental Sustainability: Vol. 1, No.1 ,pp 1-9.
- <https://pdfs.semanticscholar.org/d6bb/dad853a1ce8762f9ba569a7f279d5062408c.pdf? ga=2.26967097.561>
- Oryzanti, Parwa, Rustiadi, Ernan, Taufiq Rochman, 2018, Policy Priorities for the Economic Development in Agropolitan Area of Karacak Based on Mangosteen Agroindustry, American Journal of Applied Sciences, Vol.15, No.11, pp:489-496.
- <https://thescipub.com/abstract/ajassp.2018.489.496>
- Petronela, A, 2012, Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge, Economy Transdisciplinarity Cognition. Vol. 1, No.15, pp: 6-71.
- <https://www.ugb.ro/etc/etc2012no1/09fa.pdf>
- Sukko ,Kim, 2008, Spatial Inequality and Economic Development: Theories, facts, and policies. Working Paper (No.6), Commission on Growth and Development, Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development.
- <https://www.semanticscholar.org/paper/Spatial-Inequality-and-Economic-Development%3A-Facts%2C>
- Svetikas, Kostas Žymantas, 2014, Strategic planning for regional development: an introductory textbook, MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY.
- <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16947/9789955196211.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Uthesa ,Sandra , Li, Fen, Kelly, Edel, 2017, Does EU rural expenditure correspond to regional development needs? Land Use Policy ,Vol. 60, No.33, pp267-280
- <https://researchrepository.ucd.ie/bitstream/10197/11118/2/Does%20>
- <https://www.iisd.org/system/files/publications/balatonreport.pdf>
- Christofakis, Manolis and Papadaskalopoulos, Athanasios. 2011, The growth poles strategy in regional planning: the recent experience of greece, Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, Vol. 6, No.2, pp:6-20.
- file:///C:/Users/M/Downloads/The_growth_poles_strategy_in_regional_planning_The.pdf
- Goschin, Z. (2014). Regional growth in Romania after its accession to EU: a shiftshare analysis approach. Procedia Economics and Finance, Vol. 15, 169-175
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S212567114004717>
- Heinberg, Richard, 2010, What Is Sustainability?, Post Carbon Institute.
- <https://cdn.auckland.ac.nz/assets/arts/documents/What%20is%20Sustainability.pdf>
- Jahani, mohammad mahdi and ahmadian mohammad ali and Homae far, Ali., 2015, analyzing small town centralization effects on spatial organization of rural settlement (case study: zoshk, noqondar, virani village), International Journal of Engineering Science Invention, Vol.4 ,No. 2 , PP:34-43.
- <https://www.iosrjournals.org/iosr-jagg/papers/vol3-issue1/Version-1/E03113139.pdf>
- Joshi, Madhavi and Shailaja, Ravindranath,. Gopal Kumar, J., and Keren N., 2007, Sustainable Development: An Introduction, Internship Series, (CEE) (SDC) (SAYEN), Volume-I.
- https://nanopdf.com/download/development-5b2e4f03b2974_pdf
- Kuhlman, Tom., Farrington, J., 2010, What is Sustainability?, journal of Sustainability, No.2, Vol.11 ,pp:3436-3448.
- <https://www.mdpi.com/2071-1050/2/11/3436/htm>
- Khusaini, M. (2015). A shift-share analysis on regional competitiveness-a case of Banyuwangi